

Delegația Uniunii Europene în Republica Moldova

COMUNICAREA CU ȘI DESPRE PERSOANELE CU DIZABILITĂȚI INTELECTUALE

Ghid pentru jurnaliști

Optăm pentru incluziunea socială a tuturor persoanelor

KEYSTONE
HUMAN SERVICES INTERNATIONAL
MOLDOVA ASSOCIATION

Comunicarea cu și despre persoanele cu dizabilități

Ghid pentru jurnaliști

Chișinău - 2018

Ghidul „Comunicarea cu și despre persoanele cu dizabilități intelectuale” este adresat jurnaliștilor și are drept scop promovarea unui limbaj și a unei atitudini nediscriminatorii și corecte din punct de vedere etic în abordarea subiectelor cu referință la dizabilitatea intelectuală.

Ghidul a fost elaborat în cadrul proiectului „Combaterea discriminării persoanelor cu dizabilități intelectuale prin eforturi comune ale Grupului de Acțiune Comună în Strategii Media”, implementat de Keystone Human Services International Moldova Association cu susținerea financiară a Programului Egalitate și Participare Civică al Fundației Soros-Moldova și a Open Society Foundations/Health Media Initiative.

Ghidul este reeditat în cadrul Proiectului finanțat de Uniunea Europeană „Servicii sociale adresate persoanelor cu dizabilități pentru susținerea măsurilor de promovare a încrederii între ambele maluri ale Nistrului”, implementat de Keystone Moldova, în parteneriat cu Alianța Organizațiilor pentru Persoane cu Dizabilități din Republica Moldova și Centrul de Reabilitare și Consultanță „OSORC”, și co-finanțat de IM Swedish Development Partner.

Conținutul acestui material nu reprezintă în mod necesar poziția oficială a Uniunii Europene.

Ghidul a fost elaborat de **Mariana Țibuleac**
Lina Malcoci, consultanți

Cuprins

Introducere	4
Capitolul I. Ce este dizabilitatea intelectuală?	
1.1. Definiție	8
1.2. Modele de abordare ale dizabilității.....	10
1.3. Diferențele dintre dizabilitatea intelectuală și bolile mintale	12
1.4. Probleme, nevoi și legi comune.....	17
1.5. Afecțiuni asociate cu dizabilitatea intelectuală	22
Capitolul II. Comunicarea cu persoanele cu dizabilități intelectuale .	
2.1. Limbaj și atitudine	30
2.2. Reguli generale privind comunicarea cu persoanele cu dizabilități intelectuale	33
2.3. Toleranța.....	36
Capitolul III. Standarde profesionale privind relatarea despre persoanele cu dizabilități intelectuale sau multiple	
3.1. Relatarea informațiilor despre persoanele cu dizabilități intelectuale/multiple (abordări recomandate)	39
3.2. Recomandări în utilizarea imaginilor (foto și video) ce prezintă persoane cu dizabilități intelectuale / multiple	63
3.3. Sugestii de subiecte pentru materialele jurnalistice referitoare la persoanele cu dizabilități intelectuale / multiple	64
3.4. Accesul persoanelor cu dizabilități la informație.....	71
Anexa1. Index de termeni	74
Anexa 2. Organizații care lucrează cu persoanele cu dizabilități: date de contact	79
Bibliografie:	87

Introducere

Cea mai eficientă cale de a mobiliza sprijinul societății în domeniul drepturilor omului este mass-media. Mass-media poate educa publicul despre drepturile sale și poate acționa „ca un câine de pază” eficient împotriva abuzului drepturilor omului.

Peste 600 de milioane de persoane din întreaga lume au un anumit tip de dizabilitate. Aproximativ două treimi dintre ele trăiesc în țări în curs de dezvoltare și cu economie de tranziție. Doar o mică parte din aceste persoane beneficiază de educație sau reabilitare.

Situația din Republica Moldova nu este nici ea foarte diferită. În țara noastră sînt mai bine de 150 de mii de persoane cu dizabilități. Majoritatea dintre acestea se ciocnesc zilnic de bariere sociale, medicale sau politice, fiind abuzate și discriminate. Fiecare a zecea persoană cu dizabilități locuiește într-o instituție rezidențială, fiind lezată de dreptul de a avea o familie.

Atitudinea discriminatorie față de persoanele cu dizabilități este o consecință a politicilor devalorizante ale statului în domeniu. Fiind considerate bolnave și neputincioase, persoanele cu dizabilități, în particular cele cu dizabilități intelectuale, practic sînt excluse din sistemul educațional, sînt lezate de dreptul de a fi angajate în cîmpul muncii, și în rezultat – sînt privite ca o povară pentru sistemul de protecție socială.

Persoanele cu dizabilități intelectuale sînt mai frecvent discriminate decît cele cu dizabilități fizice, în baza faptului că populația manifestă și o anumită frică față de comportamentul lor considerat a fi imprevizibil.

Mass media, fiind o exponentă a statului, promovează și întărește stereotipurile existente privind persoanele cu dizabilități. Astfel, după cum denotă studiile în domeniu, persoanele cu dizabilități, în particular cele cu dizabilități intelectuale, sînt reflectate foarte rar în materialele din ziare și reviste, în emisiunile radio și cele televizate. Majoritatea materialelor cu referință la persoanele cu dizabilități sînt mediatizate accidental și segregativ în contextul unor evenimente de conflict, accidente, situații mai puțin ordinare.

Temele și subiectele asociate cu persoanele cu dizabilități reflectă mai frecvent aspectele ce țin de sănătate, asistență socială, probleme sociale și continuă să susțină ideea că persoanele cu dizabilități se confruntă cu probleme mari și sînt o povară pentru societate – au nevoie de multă asistență socială din partea administrației publice centrale și locale. Puțin sau deloc sînt mediatizate temele și subiectele despre integrarea socială și comunitară reușită a persoanelor cu dizabilități, despre rolurile lor valorizante în familie și comunitate, despre relațiile dintre persoanele cu dizabilități și alți membri ai comunității, despre incluziunea școlară a persoanelor cu dizabilități etc.

Persoanele cu dizabilități sînt reflectate deseori, în special în emisiunile televizate, după cadru sau în cadru, dar fără a li se oferi posibilitatea să intervină în discursul mediatic. Interesele acestui grup în majoritatea materialelor sînt prezentate nu de reprezentanții lui, dar de prezentatori, jurnaliști, reprezentanți ai ONG-urilor etc.

Persoanele cu dizabilități sînt reflectate în medii mai puțin valorizante decît alte grupuri de persoane – la spital, în stradă, la domiciliu, fapt ce influențează imaginea despre acest grup. În marea majoritate a materialelor continuă să predomine cuvinte stereotip de genul handicap, invalid, bolnav, sărman etc. (14).

În condițiile în care Republica Moldova a ratificat Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități, în conformitate cu care statul se obligă de a respecta și a asigura drepturile persoanelor cu dizabilități la trai în comunitate, la familie, la educație, la sănătate, la asistență socială, la un loc de muncă etc. este necesar de a revizui paradigma privind rolul acestora în societate și de a crea condiții pentru incluziunea lor socială.

În acest context mass media îi revine un rol primordial. Astfel, presa, radioul, televiziunea trebuie să contribuie la schimbarea atitudinii societății față de persoanele cu dizabilități prin valorizarea rolurilor lor sociale, prin promovarea imaginii lor pozitive, prin implicarea lor activă în discursul mediatic. Totodată,

mass media va spori gradul de conștientizare de către populație a situației în care se află persoanele cu dizabilități și va contribui la eliminarea tabuurilor, a stigmatizării și discriminării acestor persoane.

Ghidul pentru jurnaliști este un îndrumar pentru cei care doresc să scrie despre persoanele cu dizabilități intelectuale. El te poate ajuta să înțelegi ce înseamnă dizabilitatea ca atare, care sînt deosebirile și asemănările dintre dizabilitatea intelectuală și cea fizică, dintre dizabilitatea intelectuală și boala mintală. Ghidul te poate îndruma cum să comunici eficient cu persoanele cu dizabilități intelectuale și cum să elucidezi problemele ce țin de dizabilitate pentru a promova valorizarea persoanelor cu dizabilități intelectuale și incluziunea lor socială.

Capitolul I.

Ce este dizabilitatea intelectuală?

Fiecare persoană din această lume arată diferit și are idei, experiență, tradiții și abilități diferite.

Am învățat că diferențele creează noi oportunități, vise și noi prieteni.

(Victor Pineda, din „Totul ține de abilități”,
UNICEF, 2006)

Rețineți:

dizabilitatea intelectuală nu este o boală psihică sau mintală!

1.1. Definiție

Conform dicționarilor, dizabilitatea intelectuală este un termen utilizat pentru a defini starea unei persoane care are anumite limitări la nivelul funcționării mintale și al abilităților de comunicare, sociale și de autoservire. Aceasta este o stare permanentă, prezentă de la naștere, sau care se dezvoltă înaintea vârstei de 18 ani.

Așadar, când vorbim / scriem despre dizabilitatea intelectuală este incorect să folosim termenul de boală sau afecțiune. Dizabilitatea intelectuală este o stare sau o condiție. Ea nu este o maladie contagioasă, deci nu poate fi contractată.

Dizabilitatea intelectuală se caracterizează prin afectarea facultăților de inteligență la nivel global: capacitățile cognitive, de comunicare, motorii și sociale. Ea poate fi acompaniată de anumite restricții în funcționarea adaptativă în următoarele domenii: comunicare, viață de familie, autoîngrijire, aptitudini

sociale / interpersonale, uz de resursele comunității, autoconducere, aptitudini școlare funcționale, ocupație, timp liber, sănătate și securitate.

Totodată, este important de reținut că, persoanele cu dizabilități intelectuale, se dezvoltă ca și celelalte persoane, doar că au nevoie de o perioadă mai îndelungată de timp pentru a însuși anumite deprinderi și abilități. Astfel, ele necesită mai mult timp pentru a învăța să vorbească, să meargă, să obțină anumite abilități de autonomie, cum ar fi îmbrăcatul, dezbrăcatul, mîncatul etc. De asemenea, ele necesită un suport mai mare atunci cînd se duc la grădiniță sau la școală, pentru a înțelege mai bine materia și a asimila cele studiate.

Activitățile zilnice ale persoanelor cu dizabilități intelectuale nu diferă de ale celorlalte persoane. Ele pot include comunicarea și relaționarea cu alte persoane, locuirea într-un domiciliu, grija de sine, luarea deciziilor, petrecerea timpului liber, participarea la activitățile sociale, urmarea unei școli obișnuite sau obținerea unui serviciu.

Totuși, unele persoane cu dizabilități intelectuale pot să nu conștientizeze anumite pericole și riscuri cu care se pot confrunta în viața de zi cu zi și care le pot afecta siguranța personală. Din aceste considerente, uneori persoanele cu dizabilități intelectuale pot avea nevoie de un anumit suport și de supraveghere.

*Activitățile zilnice
ale persoanelor
cu dizabilități
intelectuale
nu diferă de
ale celorlalte
persoane!*

*Folosiți noțiunea
“dizabilitate
intelectuală” în
locul noțiunii
“retard mintal”!*

La fel ca și ceilalți oameni, persoanele cu dizabilități intelectuale diferă după gradul lor de inteligență. Astfel, unii din ei pot să întâmpine dificultăți în însușirea anumitor deprinderi și, din contra, pot fi excelenți în cazul efectuării activităților în alt domeniu.

De-a lungul istoriei au existat cazuri în care oamenii suspecțai de dizabilități de învățare au devenit faimoși și chiar promotori ai unei școli, ai unui curent sau mari inventatori. Printre aceștia se numără: Albert Einstein, Mozart, Galileo, Leonardo da Vinci, Jules Verne, Stephen Hawking, John Lennon, Walt Disney, Thomas Edison, Bethoven, Louis Pasteur, Agatha Christie, Tom Cruise etc.

Dizabilitate intelectuală vs retard mintal

Deseori persoanele *cu dizabilități intelectuale* sînt numite drept persoane *cu retard mintal*. Utilizarea termenului de retard mintal este discriminatorie și condamnă persoanele la mai multă suferință și izolare, decît reușește să o facă disfuncția în sine. Din cauza acestei stigmatizări, medicii au înlocuit acest concept cu sintagma „dizabilitate intelectuală”.

1.2. Modele de abordare ale dizabilității

Există cîteva modele de abordare ale dizabilității: social, medical și caritabil.

Modelul social, pe care pune accentul acest ghid, se referă la modul în care oamenii cu

dizabilități sînt tratați de către societate. Conform acestui model, dizabilitatea este o condiție de limitare a oportunităților de a lua parte la viața activă în comunitate, de la egal la egal și se datorează unor bariere fizice sau sociale. Modelul social propune înlăturarea barierelor, prin schimbarea societății. Astfel, dizabilitatea nu mai e o problemă individuală, ci devine un fapt social condiționat de politică, practici, atitudini și mediul înconjurător. Ea survine în urma discriminărilor instituționale. De exemplu, persoanele cu dizabilitate intelectuală nu își pot exercita dreptul la educație.

Modelul medical definește dizabilitatea ca o problemă medicală, ce necesită tratament medicamentos. Dizabilitatea este concepută ca o problemă individuală, iar oamenii cu asemenea probleme nu sînt acceptați în societate decît după ce au fost cît de cît „reparați”. O astfel de atitudine e incorectă, pentru că persoanele cu dizabilități sînt la fel ca ceilalți, iar starea lor de sănătate *nu poate fi un argument pentru excluderea lor socială*.

Modelul caritabil. În conformitate cu acest model, oamenii cu dizabilități sînt neputincioși și au nevoie de ajutor și grijă permanentă. Modelul caritabil presupune că oamenii trebuie să simtă milă pentru persoanele cu dizabilități, în loc să-și depășească frica sau disconfortul față de ele. Însă aceste persoane nu au nevoie de caritate. Ele sînt egale cu ceilalți și trebuie tratate ca atare.

Statul trebuie să asigure drepturile persoanelor cu dizabilități intelectuale la trai în comunitate, familie, educație, sănătate, muncă.

1.3. Diferențele dintre dizabilitatea intelectuală și bolile mintale

Dizabilitatea intelectuală se deosebește radical de bolile mintale, fapt pe care vom încerca în continuare să-l argumentăm.

Dizabilitatea intelectuală este o stare caracterizată prin dificultăți de învățare și înțelegere, cauzată de o dezvoltare incompletă a inteligenței. Această stare este permanentă și nu poate fi ameliorată cu ajutorul medicamentelor. Dizabilitatea intelectuală poate fi determinată de factori genetici sau de mediu, însă nu de factori psihologici sau sociali.

Medicii au identificat mai multe cauze ale dizabilității intelectuale, care țin atât de problemele genetice, cât și de problemele ce pot apărea în timpul sarcinii sau nașterii (vezi tabelul de mai jos).

Cauzele dizabilității intelectuale

Cauze genetice	Probleme în timpul sarcinii
<ul style="list-style-type: none"> • gene modificate moștenite de la părinți; • erori genetice accidentale apărute în procesul de combinare a genelor în timpul fecundării; • alte cauze aleatorii.	<ul style="list-style-type: none"> • dezvoltarea necorespunzătoare a fătului în perioada sarcinii. <p><i>Exemplu: existența unei probleme la nivel de diviziune celulară;</i></p>

<p><i>Un exemplu clasic de anomalie genetică este Sindromul Down sau Trisomia 21.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • consumarea băuturilor alcoolice, a drogurilor sau contactarea unei boli contagioase de către mamă în timpul sarcinii.
<p>Probleme la naștere</p> <ul style="list-style-type: none"> • probleme în perioada de travaliu sau de naștere, cum ar fi oxigenarea deficitară. 	<p>Probleme de sănătate</p> <ul style="list-style-type: none"> • tusea convulsivă, sifilisul, sau meningita tratată necorespunzător; • stări extreme de malnutriție; • îngrijire medicală și afectivă deficitară; • expunerea la anumite substanțe toxice, precum mercurul sau plumbul.

Persoanele cu dizabilități intelectuale pot deveni independente!

Deși persoanele cu dizabilități intelectuale întâmpină anumite dificultăți de învățare, ele pot avea un anumit grad de independență sau chiar pot deveni independente pe deplin. Acest lucru depinde de diverși factori, cum ar fi: educația, motivația, caracteristicile personalității, oportunitățile sociale și profesionale, precum și condițiile medicale. Educația și terapia ce facilitează și sprijină dezvoltarea pot îmbunătăți într-o mare măsură abilitățile și independența lor.

Identificarea și intervenția timpurie a dizabilității intelectuale sînt importante pentru a promova recunoașterea și dezvoltarea optimă a capacităților și autodeterminării persoanelor. Accesul la educația incluzivă, instruirea

vocațională, oportunitățile de lucru și serviciile comunitare asigură competențele și posibilitățile unui trai firesc în cadrul comunității.

Între 1% și 3% din populație are o dizabilitate intelectuală.

Boala mintală este o disfuncție care afectează sentimentul și comportamentul persoanei; aceasta necesită îngrijire medicală și psihoterapeutică. Ea poate fi vindecată sau ținută sub control cu ajutorul medicamentelor sau a altor sisteme de suport, fiind, de regulă, periodică.

O persoană cu probleme de sănătate mintală are nevoie de intervenții de natură medicală pentru o perioadă scurtă de timp și de suport pentru o perioadă mai îndelungată. Ea poate trăi independent, dacă problema ei mintală este ținută sub control.

Deși puține boli mintale pot fi prevenite, totuși majoritatea lor pot fi tratate medical și vindecate.

Cauzele bolilor mintale sînt complexe, fiind influențate de: factori sociali sau psihologici, de factori genetici (ereditari), experiențe stresante de viață (lipsuri, pierderea locului de muncă etc.), boli fizice, dificultăți în mediul familial, dificultăți de adaptare etc. Acestea implică stări de depresie, anxietate și confuzie. Multe funcții ale vieții sînt perturbate: simțul, gîndirea, emoțiile, motivația, voința și altele.

Atenție! Nu confunda bolile mintale cu dizabilitatea intelectuală!

Cele mai frecvente boli mintale sînt: depresia, schizofrenia și tulburările de anxietate.

Depresia. Caracteristicile ei sînt: tristețea care persistă pe perioade îndelungate, energia scăzută, lipsa de interes, tulburări de apetit și somn, sentimente de vinovăție și disperare. Ea necesită tratament, întrucît are anumite implicații asupra minții pacientului.

Schizofrenia. Caracteristicile ei sînt: halucinațiile, delirul, comportamentul și gîndirea dezorganizată. Ea afectează limbajul, percepția și declanșează stări psihotice. Această afecțiune necesită tratament pe toată durata vieții. Tratamentul medicamentos poate ameliora simptomele ei, iar pacientul poate să aibă o viață independentă.

Tulburările de anxietate. Acestea se caracterizează prin: neliniște, tensiune, tulburări de respirație. Persoanele cu asemenea dereglări necesită un tratament diversificat și combinat – medicamente plus ședințe de psihoterapie, inclusiv terapie de familie etc.

Persoanele cu probleme de sănătate mintală adesea nu fac față presiunilor vieții cotidiene și își pot pierde beneficiile, sînt decăzute din drepturile părintești sau sînt lipsite de drepturile lor fundamentale.

Statisticile confirmă că 25% din populație dezvoltă tulburări mintale sau de comportament la un moment dat în viață.

Așadar, în rezultatul celor expuse mai sus putem conchide că între boala mintală și dizabilitatea intelectuală există diferențe considerabile (vezi tabelul de mai jos). Dar cea mai mare diferență constă în faptul că, dacă boala mintală poate fi vindecată (tratată medicamentos), dizabilitatea intelectuală este o stare caracterizată prin dificultăți de învățare și înțelegere și durează o viață.

Dizabilitatea intelectuală versus boala mintală

Dizabilitate intelectuală	Boală mintală
este o condiție care durează întreaga viață	este o disfuncție care afectează sentimentele și comportamentul
nu se vindecă	se vindecă
apare de obicei înainte de vârsta de 18 ani	poate apărea la orice etapă a vieții
afectează coeficientul general de inteligență	nu afectează nivelul intelectual, în afară de cazul în care este însoțită de o dizabilitate
întîmpină dificultăți de învățare și înțelegere și are nevoie de suport pentru a le depăși	este menținut un nivel bun de autonomie și de funcționare în societate

1.4. Probleme, nevoi și legi comune

Persoanele cu dizabilități intelectuale și cele cu boli mintale deseori se confruntă cu aceleași probleme, au aceleași nevoi și sînt protejate de aceleași legi.

Astfel, problemele comune cu care se confruntă persoanele cu dizabilități intelectuale și cele cu boli mintale sînt: stigma, discriminarea, victimizarea, sărăcia etc.

Stigma reprezintă o condamnare severă a persoanelor cu dizabilități intelectuale sau a celor cu boli mintale din cauza că sînt percepuți diferit de ceilalți și o etichetare a lor, care deseori generează dispreț și discriminare. Un studiu în domeniu denotă că persoanele cu dizabilități intelectuale deseori sînt etichetate drept persoane bolnave, fără valoare, periculoase, care nu pot învăța, nu pot munci, nu pot înființa o familie ca celelalte persoane etc. Mulți consideră că aceste persoane trebuie să fie supuse unui tratament continuu, să locuiască în instituții izolate, să învețe în școli speciale etc. Astfel, mai bine de 2/3 din populația generală consideră că copiii cu dezabilități nu sînt ca toți copiii și că trebuie să fie educați în școli speciale, 40% cred că persoanele cu dezabilități sînt incapabile de a munci, 39% - că persoanele cu dezabilități mintale sînt periculoase și trebuie izolate, 28% - că persoanele cu dezabilități nu pot avea familie (19).

Stigma este asociată deseori cu rușinea, cu neînțelegerea, cu intoleranța, cu nedrepta-

tea. Astfel, persoanele stigmatizate întâmpină dificultăți în stabilirea relațiilor cu alte persoane, în accesarea serviciilor și pot fi subiectul violenței fizice și al hărțuirii. Deseori, în rezultatul stigmei, persoanele cu dizabilități intelectuale și cele cu boli mintale se autoizolează și refuză orice ajutor, pretinzând că totul este în regulă și că nu se confruntă cu nici un fel de probleme. Ori, acceptă acest „rol” și încearcă să profite de pe urma lui, provocând mila și compasiunea celor din jur.

Poți să eviți stigma, dacă tratezi persoanele cu dizabilități intelectuale sau pe cele cu boli mintale cu demnitate. Fii conștient de atitudinile și prejudecățile tale, recunoaște că le ai și uită de ele în momentul în care intervievezi o persoană cu dizabilități intelectuale sau boala mintală. Fii atent la simplitatea limbajului, evită cuvintele încărcate și folosește adjectivele cu grijă. Vorbește mai întâi despre Om, nu despre afecțiunea pe care o are.

Discriminarea. Stigma deseori duce la discriminare și excluziune socială. Discriminarea persoanelor cu dizabilități intelectuale și a celor cu boli mintale se manifestă atât prin limitarea accesului lor la servicii de sănătate, educaționale, sociale, la muncă, precum și prin atitudinea netolerantă a populației față de acestea. În conformitate cu ultimele cercetări în domeniu, doar 7% din populația generală manifestă o atitudine tolerantă față de persoanele cu dizabilități intelectuale și ar dori ca acestea să le fie vecini, prieteni, colegi de muncă, membri ai familiei (19).

Tu poți să contribui la diminuarea discriminării persoanelor cu dizabilități intelectuale și a celor cu boli mintale prin promovarea pozitivă a imaginii lor în diferite domenii: la școală, la locul de muncă, în familie. Totodată, te poți implica activ în identificarea și reflectarea cazurilor de discriminare a persoanelor cu dizabilități, astfel promovând respectarea drepturilor acestora.

Victimizarea. Victimizarea implică tratarea injustă a persoanei care și-a cerut respectarea drepturilor.

Chiar dacă o persoană cu dizabilitate intelectuală este nemulțumită de o știre sau un articol scris de tine – nu te răzbuna. E bine că persoana e conștientă de drepturile ei și cere respectarea lor.

Sărăcia. De cele mai multe ori, persoanele cu dizabilități intelectuale sau cele cu boli mintale sînt afectate de sărăcie. Însă aceasta nicidecum nu înseamnă că ele au dus sau duc un mod de viață devalorizant: nu doresc să muncească, consumă alcool sau droguri, cheltuie banii fără rost etc. .

Sărăcia lor poate avea alte cauze. Ea poate surveni în urma cheltuielilor excesive pentru tratament și reabilitare, sau poate fi un rezultat al incapacității de a munci. Dar, de cele mai multe ori, persoanele cu dizabilități intelectuale sînt sărace din considerentul că nu se pot angaja în câmpul muncii din cauza discriminării.

Tu ai putea să te implici și să aduci la cunoștința publicului mai multe cazuri de discriminare a persoanelor cu dizabilități intelectuale la angajare în câmpul muncii și la locul de muncă. Acest fapt ar putea contribui la mărirea accesului persoanelor cu dizabilități intelectuale la un loc de muncă și în consecință – la sporirea bunăstării lor.

Nevoi comune. Avînd probleme comune, persoanele cu dizabilități intelectuale și cele cu boli mintale au și nevoi comune. Astfel, ele au nevoie de următoarele:

- respect;
- cunoașterea și înțelegerea situației lor;
- solidaritate din partea societății;
- oferirea serviciilor sociale, medicale, educaționale de calitate în corespundere cu nevoile lor incluziune socială;

Mass media poate contribui la soluționarea acestor nevoi prin promovarea drepturilor persoanelor cu dizabilități intelectuale și ale celor cu boli mintale și monitorizarea activă a realizării acestor drepturi.

Legi comune. Există anumite legi care protejează atît drepturile persoanelor cu dizabilități intelectuale, cît și ale celor cu boli mintale, și de care trebuie să ții cont atunci cînd pregătești materiale despre persoanele cu dizabilități sau cele cu boli mintale:

Convenții și reguli internaționale ratificate de Republica Moldova:

- Carta Socială Europeană – revizuită din 03.05.1996, ratificată de către Republica Moldova prin Legea nr. 484-XV din 28.09.2001;
- Convenția Organizației Națiunilor Unite cu privire la drepturile copilului, la care Republica Moldova a aderat prin Hotărârea Parlamentului nr. 408–XII din 12.12.1990;
- Recomandările Comitetului de Miniștri Rec(2006)5, adoptate la 5 aprilie 2006 privind Planul de Acțiuni al Consiliului Europei în domeniul Dizabilității (2006-2015);
- Regulile Standard ale Națiunilor Unite cu privire la egalitatea de Șanse pentru Persoanele cu Dizabilități;
- Convenția Organizației Națiunilor Unite privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități ratificată de către Republica Moldova prin Legea nr. 166 – XVIII din 09.07.2010.

Legi și Hotărâri de Guvern:

- Codul Familiei, nr. 1316-XIV din 26.10.2000, cu modificările și completările ulterioare;
- Legea privind protecția socială a invalizilor, nr. 821-XII din 24.12.1991 cu modificările și completările ulterioare;
- Legea asistenței sociale, nr. 547-XV din 25.12.2003, cu modificările ulterioare;
- Legea privind drepturile copilului, nr. 338-XIII din 15.12.1994, cu modificările ulterioare;

- Legea pentru aprobarea Strategiei de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități (2010-2013), nr. 169-XVIII din 09.07.2010;
- Legea cu privire la serviciile sociale, nr. 123-XVIII din 18.06.2010;
- Hotărârea Guvernului pentru aprobarea Strategiei naționale și a Planului de acțiuni privind reforma sistemului rezidențial de îngrijire a copilului pe anii 2007-2012, nr. 784 din 09.07.2007;
- Hotărârea Guvernului pentru aprobarea Programului național privind crearea sistemului integrat de servicii sociale pe anii 2008-2012, nr. 1512 din 31.12.2008;
- Legea privind administrația publică locală nr.436 din 28.12.2006.

1.5. Afecțiuni asociate cu dizabilitatea intelectuală

Nu există tipuri de dizabilități intelectuală. Însă unele afecțiuni sînt asociate cu dizabilitatea intelectuală: sindromul Down, Autismul, Hiperactivitatea cu deficit de atenție și sindromul Asperger.

Atenție! Aceste afecțiuni *pot fi* însoțite de dizabilitate intelectuală, însă ele nu sînt tipuri sau clasificări ale dizabilității intelectuale!

Sindromul Down. El apare la oamenii care s-au născut cu un cromozom în plus. Acest cromozom produce o combinație tipică de trăsături, pe lângă caracteristicile moștenite. Sindromul Down se manifestă printr-o dez-

voltare întârziată și prin dificultăți generale de învățare. Oamenii cu această afecțiune au câteva trăsături fizice comune: profil teșit, ochi dispuși pieziș și o singură linie adîncă în palmă. Mulți dintre aceștia sînt foarte sociabili și pot duce o viață independentă la maturitate.

Autismul. Oamenii cu autism pot avea dificultăți de învățare serioase sau, dimpotrivă, pot să aibă o inteligență deasupra mediei. Ei au dificultăți în trei sectoare ale dezvoltării:

- Interacțiunea socială – sînt indiferenți, pasivi față de alte persoane sau au o manieră pompoasă de a interacționa;
- Comunicarea socială – nu comunică deloc prin limbaj sau nu înțeleg nuanțele de sens;
- Imaginația – nu sînt capabili să joace roluri, dar manifestă uneori un interes bizar față de date și cifre.

Hiperactivitate cu deficit de atenție. Este un termen utilizat pentru a descrie condiția oamenilor ce se confruntă cu dificultăți de lungă durată în ceea ce privește:

- Atenția – nu sînt capabili să se concentreze, sînt uituci și dezorganizați; li se distrage cu ușurință atenția;
- Hiperactivitatea – sînt agitați și totdeauna în mișcare;
- Comportamentul impulsiv – au tendința de a întrerupe interlocutorii, vorbesc atunci cînd nu sînt întrebați, nu sînt capabili să aibă răbdare.

*Sindromul
Down, Autismul,
Hiperactivitatea cu
deficit de atenție și
sindromul Asperger
nu sînt tipuri
de dizabilitate
intelectuală!*

Sindromul Asperger. Este considerat a fi o formă mai atenuată de autism. Dificultățile cu care se confruntă oamenii care suferă de această afecțiune:

- Comunicare socială – au un limbaj formal, limitat la aceleași expresii; interpretează literal ceea ce li se comunică (nu înțeleg ce s-a spus); au dificultăți în inițierea unei conversații; atunci când vorbesc – nu iau în considerație interesele interlocutorului; le e dificil să respecte regulile de ascultare, reflecție și alternare a vorbitorului într-o conversație.
- Interacțiune socială – relaționează dificil; au dificultăți în exteriorizarea și recunoașterea sentimentelor, în înțelegerea expresiilor faciale, a contactului vizual și a altor forme de comunicare non-verbală; spun ceea ce vor fără ca să se gîndească și fără să-și dea seama că ar putea pune într-o poziție defavorabilă interlocutorul.
- Imaginație – au o arie restrînsă de interese, uneori numai unul – care devine obsesie; preferă informațiile de fapt, în locul ficțiunii; cu dificultate inventează povești, iar dacă totuși dau dovadă de interes față de istorii fictive, atunci vor prefera caricaturile exagerate sau poveștile de groază, în care sentimentele sînt exagerate.
- Încredere în rutină – preferă să urmeze zilnic același drum și să vadă lucrurile într-un anumit fel. Întîmplările neașteptate și schimbările de rutină îi pot face foarte anxioși.
- Stîngăcie – o manifestă atît în privința mișcărilor ample (coordonare de ansamblu), cît și în cea a mișcărilor limitate (scris).

1.6. Instituționalizare vs Incluziune

Decenii la rînd instituționalizarea persoanelor cu dizabilități a fost considerată o decizie corectă care acționa atît în favoarea lor, cît și a familiilor lor . Astfel, se credea că persoanele cu dizabilități în instituții primesc un anumit tratament medical, sînt alimentați și îmbrăcați corespunzător nevoilor lor, sînt implicați în diferite activități în conformitate cu capacitățile lor. Totodată, familiile lor se pot încadra în cîmpul muncii și pot avea un trai liniștit. Din punct de vedere economic, aceste servicii erau considerate mai puțin costisitoare pentru țară. Astfel, un număr relativ redus de specialiști calificați puteau deservi un număr destul de mare de persoane cu dizabilități.

Cercetările, care au studiat impactul instituționalizării, au scos în evidență cu totul alte efecte ale acestui proces. Astfel, în conformitate cu aceste studii s-a constatat că, în condițiile asigurării utilizării eficiente a resurselor financiare, în majoritatea instituțiilor rezidențiale calitatea vieții persoanelor cu dizabilități intelectuale este foarte redusă. Traiul în comun duce la o abordare comună a nevoilor persoanelor instituționalizate. Serviciile de care beneficiază persoanele cu dizabilități intelectuale se reduc doar la alimentare, tratament medicamentos în caz de necesitate și îngrijire de tip spitalicească. Persoanele locuiesc în odăi comune a cîte 15-18 locuri și duc lipsă de intimitate. Ele nu dispun nici măcar de careva lucruri personale, cum

ar fi îmbrăcăminte, încălțăminte, lucruri pentru asigurarea igienii etc. Evident, o astfel de abordare medicală conduce mai curînd la regresul persoanelor instituționalizate decît la dezvoltarea lor.

De rînd cu calitatea redusă a serviciilor prestate, instituțiile rezidențiale de tip închis au drept efect și ruperea relațiilor dintre persoanele cu dizabilități instituționalizate și membrii familiilor lor . Toate acestea contribuie în cele din urmă la dezumanizarea persoanelor instituționalizate și la segregarea lor.

Totodată studiile au constatat că efectele instituționalizării asupra persoanelor cu dizabilități intelectuale sînt de lungă durată și se fac simțite chiar după dezinstituționalizarea acestor persoane și reintegrarea lor cu familiile biologice sau plasarea în servicii comunitare. Efectele instituționalizării țin de abilități limitate de relaționare și comunicare, deprinderi limitate de îngrijire personală, comportamente provocatoare etc. Sînt necesare eforturi considerabile pentru adaptarea persoanelor cu dizabilități intelectuale la noile condiții și incluziunea lor în familie, comunitate și societate.

Incluziunea socială este reversul segregării și instituționalizării. Principiile de bază ale incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități intelectuale constau în următoarele:

- Fiecare persoană cu dizabilități este membru al comunității;

- Persoanele cu dizabilități sînt incluse în medii obișnuite de trai și în activitățile din comunitate;
- Standardele de trai ale persoanelor cu dizabilități sînt similare standardelor de trai ale altor persoane din comunitate;
- Persoanele cu dizabilități beneficiază de asistență conform necesităților lor din partea serviciilor din comunitate;
- Persoanele cu dizabilități dețin relații cu ceilalți membri ai comunității;
- Persoanele cu dizabilități participă activ la viața comunității și au posibilitatea de a-și dezvolta abilitățile necesare de trai în comunitate.

Rețineți: incluziunea nu ține de inserarea persoanelor cu dizabilități intelectuale în structurile existente deja, ci de transformarea sistemelor ca să devină incluzive pentru fiecare. Comunitățile incluzive iau măsuri pentru ca să susțină fiecare persoană cu dizabilități în toate activitățile care au loc în societate (culturale, sportive, centre vocaționale etc.).

Studiile în domeniu au demonstrat că incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități intelectuale are efecte total opuse instituționalizării. Astfel, persoanele cu dizabilități intelectuale se dezvoltă mai rapid atît fizic, cît și intelectual în mediile comunitare. În rezultatul interacțiunii cu membrii familiei, vecinii, alte persoane din comunitate ele obțin abilități de relaționare și de comunicare. În medii familiale învață deprinderi de

O persoană care are o dizabilitate intelectuală, motorie sau senzorială nu este limitată în activități!

*Dizabilitatea
dispare atunci când
există incluziune!*

autonomie personală (să se îmbrace, să facă igiena personală, să mănânce etc), precum și abilități de ducere a unei gospodării (pregătirea bucatelor, curățenia în casă, îngrijirea animalelor domestice, unele activități de prelucrare a pământului etc.).

Majoritatea persoanelor cu dizabilități intelectuale au posibilitatea de a se integra în alte servicii comunitare, cum ar fi instituțiile școlare (grădinița, școala), instituțiile medicale, instituțiile religioase, serviciile de asistență socială etc.

Evident, persoanele cu dizabilități intelectuale, în special cele dezinstituționalizate, necesită suport în vederea incluziunii lor în comunitate. Acest suport poate fi de ordin social, psihologic, medical, juridic etc. Nivelul necesar de suport poate fi determinat doar în rezultatul evaluării necesităților persoanelor cu dizabilități intelectuale și a elaborării planificării centrate pe persoană.

Tu poți facilita procesul de dezinstituționalizare a persoanelor cu dizabilități intelectuale și incluziunea lor în comunitate prin oferirea de materiale/povești adevărate publicului larg despre traiul acestor persoane în instituții rezidențiale și în familii/comunitate; despre efectele instituționalizării și cele ale incluziunii sociale; despre succesele persoanelor cu dizabilități intelectuale integrate în comunitate; despre serviciile sociale oferite persoanelor cu dizabilități intelectuale.

Stas dorește să devină programator

„Diferența dintre mine și alți oameni este că eu am probleme fizice, pe care ei nu le au. Însă ei pot să aibă alte probleme.”

Stas are 15 ani și locuiește în Strășeni. Deși nu are o dizabilitate intelectuală, de la vârsta de 6 ani și pînă la 13 s-a aflat în Casa internat pentru copii cu deficiențe mintale (băieți) din Orhei. În acești șapte ani, a fost acasă pentru perioade scurte de timp și a avut parte de cîteva intervenții chirurgicale.

În anul 2008, părinții au hotărît să-l ia acasă pe Stanislav pentru a fi supus unei alte intervenții chirurgicale. Abia atunci și-au dat seama că împreună cu el se simt o familie cu adevărat împlinită. „**E mai bine acasă decît acolo (casa internat, n.a.)**”, declară Stas.

Acum Stas frecventează școala în aceeași clasă cu fratele său, Ghenadie, cei doi fiind de nedespărțit. Colegii au o atitudine prietenoasă față de el și sînt gata oricînd să-i ofere ajutorul.

În fiecare zi, Stanislav învață noi lucruri, noi abilități. Este interesat de toate, pentru că are mari planuri de viitor – să devină programator, să se însoare cu o femeie frumoasă și să aibă copii sănătoși.

Stas are un debordant simț al umorului și îi place foarte mult să comunice. Și apoi, la cei 15 ani ai săi, vîrstă la care adolescenții abia dacă pot pricepe ce înseamnă traiul în comunitate și ce fel de responsabilități implică, Stas a înțeles că între persoanele cu dizabilități și ceilalți cetățeni nu e vorba de diferențe. El pricepe că mai importante sînt abilitățile și aportul pe care îl poate aduce persoana în societate.

Capitolul II.

Comunicarea cu persoanele cu dizabilități intelectuale

Persoanele cu dizabilități intelectuale comunică la fel ca toate celelalte persoane!

Persoanele cu dizabilități intelectuale comunică la fel ca ceilalți. Pur și simplu, uneori, au nevoie de mai mult timp pentru ca să perceapă informația sau pentru ca să răspundă.

Este important de înțeles că persoanele cu dizabilități trăiesc aceleași emoții, stări, bucurii și supărări ca toți oamenii. De aceea în timpul comunicării cu ele e necesară grija pentru cuvintele și atitudinea pe care o abordăm față de aceste persoane. Atitudinea, pe care o manifestăm față de persoanele cu dizabilități intelectuale, poate crea bariere sau, dimpotrivă, poate dezvolta o comunicare eficientă.

2.1. Limbaj și atitudine

În comunicarea cu persoanele cu dizabilități intelectuale trebuie să fii atent la limbaj și atitudine. Limbajul cu care ne adresăm influențează modul în care aceste persoane se văd pe ele însele sau pe ceilalți.

Este necesar să eviți cuvintele și expresiile referitoare la discriminare, stigmatizare sau asociate cu acestea.

Un limbaj negativ referitor la dizabilități și deficiențe are un impact puternic asupra persoanei. El îi poate afecta dezvoltarea emoți-

onală și părerea despre valoarea și abilitățile sale. În schimb, un limbaj pozitiv încurajează persoana să treacă peste barierele create de condiția fizică sau intelectuală.

Limbajul folosit de mass-media trebuie să respecte demnitatea, drepturile și diversitatea persoanelor cu dizabilități intelectuale.

Cum să ne adresăm unei persoane cu dizabilități intelectuale:

DA	NU
Tratează-l cu demnitate și respect!	Nu îl eticheta ca „victimă” sau „super-erou”!
Folosește un limbaj simplu!	Nu îl trata de sus, ca pe un copil!
Dacă nu ai înțeles mesajul lui, mai întreabă-l o dată.	Nu presupune că toate persoanele cu dizabilități au nevoie de îngrijiri medicale.
Înainte de a-i oferi ajutorul, așteaptă pînă cînd oferta ta a fost acceptată.	Nu vorbi despre „dislexic” sau despre „epileptic”, este de preferat să spui că el/ea are dislexie sau epilepsie.
Realizează un contact vizual; vorbește-i direct, nu printr-un intermediar.	Nu presupune că știi cel mai bine cum să-i fii de ajutor, întreabă-l mai întîi de ce are nevoie.
Realizează un contact fizic cu el, în concordanță cu situația respectivă, în același mod în care a-i face-o cu alt om	Nu folosi cuvîntul „dizabilitate” ca substantiv-colectiv („dizabilul”), acesta implică un grup omogen, separat de restul societății

Fiecare dintre noi nu este capabil să facă anumite lucruri, fiecare dintre noi este deosebit; totuși, fiecare dintre noi este valoros!

Alexandru a deprins abilități de trai independent doar în familie

La vârsta de 5 ani, lumea lui Alexandru s-a schimbat. În urma unui accident de motocicletă a fost diagnosticat cu tetrapareză spastică pe partea dreaptă (nu-și poate folosi liber mîna și piciorul drept). Iar peste puțin timp i s-a refuzat dreptul de a se dezvolta normal, fiind plasat într-o casă internat. Acolo a locuit timp de patru ani. Puțin? Poate pentru noi. Însă nu și pentru el.

La vârsta de 9 ani Alexandru avea foarte puține abilități și nu cunoștea multe lucruri, considerate firești de către alți copii. Echipa KHSIMA l-a identificat din multitudinea de copii de la casa internat, a acordat sprijin familiei pentru a-l aduce pe Alexandru acasă și a-l integra în școală și comunitate. Acasă i-au amenajat o odaie numai pentru el, cu jucării și manuale – lucruri pe care nu le mai avusese de patru ani.

Alexandru a deprins din nou toate abilitățile necesare pentru un trai în comunitate – să se îmbrace, să-și strîngă jucăriile, să facă ordine, să spele vesela, să meargă la cumpărături.

Totuși, a devenit mult mai independent după ce a fost înscris la școală. Acolo a învățat să citească, să scrie și să se bucure de minunile copilăriei, alături de colegi.

În scurt timp, a început să facă singur drumul spre școală, și-a asumat responsabilități în casă și îi place foarte mult să comunice. Iar părinții au căpătat încredere că Alexandru poate să se descurce singur.

Atunci cînd familia nu a mai avut îndoieli vizavi de viitorul băiatului, s-a mutat cu traiul în Rusia. Nu se știe ce surprize îi va mai pregăti viața lui Alexandru. Un lucru este cert: în familie va avea puterea să depășească problemele și să-și sporească bucuriile.

2.2. Reguli generale privind comunicarea cu persoanele cu dizabilități intelectuale

Respectă confidențialitatea. În prezența persoanei cu dizabilități intelectuale evită discuțiile despre ea cu alte persoane aflate în preajmă.

Fii discret. Dacă interlocutorul cu dizabilitate intelectuală are nevoie de sprijin, nu face caz despre el.

Fii calm. Oferă-i mai mult timp pentru a completa ceea ce vrea să zică. În cazul în care vorbește cu dificultate – urmărește-i buzele, pentru ca să o înțelegi mai bine. Unele persoane apreciază intervențiile în completarea propozițiilor lor – verifică dacă și interlocutorul tău are asemenea preferință.

Fii onest. Incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități intelectuale este un subiect relativ nou la noi în țară. Atunci când abordezi subiecte ce includ dizabilitatea și nu știi multe despre aceasta, este bine să fii onest și să admiti acest fapt. Este în regulă să nu știi, dar să vrei să afli. Întreabă persoana, pe care o intervievezi, despre lucrurile pe care nu le înțelegi.

Ai răbdare. Persoanele cu dificultăți de receptare a mesajului pot avea probleme de înțelegere a întrebărilor sau de asimilare a informației.

Încurajează. Multe persoane cu dizabilități intelectuale nu au o părere foarte bună despre ei și au nevoie de încurajare și susținere pentru a se simți liberi în exprimare.

Etichetarea sistematică a persoanelor cu dizabilități a devenit o mare problemă a societății. Pentru a o elimina, este nevoie ca toate categoriile de dizabilitate să fie exprimate într-un mod neutru, evitându-se utilizarea termenilor depreciativi, a stigmatizărilor sau a conotațiilor nepotrivite.

Sfaturi de comportament în cadrul întrevederii cu o persoană cu dizabilități intelectuale:

- Privește direct persoana pe care o intervievezi.
- Folosește propoziții cât mai scurte și un limbaj cât mai simplu.
- Vorbește suficient de tare ca să fii auzit, dar nu striga.
- Formulează întrebări deschise. Acestea încep cu: ce? de ce? cum? pentru ce? Ele încurajează răspunsurile și evită întrebările închise care sugerează răspunsul sau presupun doar răspunsuri directe Da sau Nu.
- Adaptează viteza expunerii la dificultățile și nivelul de înțelegere a persoanei.
- Fii răbdător, lasă-i timp pentru gândire și nu-i grăbi răspunsul.
- Ascultă activ răspunsul verbal al persoanei. A *asculta activ* înseamnă să-i oferi feedback persoanei care îți relatează ceva, prin: asigurarea contactului vizual, adopta-

rea unei atitudini obiective, observarea și descifrarea comportamentului nonverbal al interlocutorului, adresarea de întrebări pozitive și reformularea celor spuse de către el, pentru ca să-i confirmi că ai înțeles. Un semn al atenției tale față de ceea ce spune persoana este faptul că dai afirmativ din cap sau că ții capul aplecat un pic într-o parte.

- Ascultă-te pe tine însuși atunci când pui întrebarea (cuvintele, tonul și inflexiunile vocii). Fii conștient de sentimentele personale, de postura corpului, de mișcarea ochilor și de mimică.

Atunci când realizezi un material jurnalistic:

- Explică-i persoanei de ce vrei să faci un material anume despre ea, unde va fi difuzat acesta, când etc.
- Cere-i permisiunea pentru a o filma, fotografia sau înregistra.
- Obține informația într-un mod deschis, transparent și pe cale legală.
- Păstrează confidențialitatea persoanelor care solicită să își păstreze anonimatul sau a persoanelor ale căror dezvăluiri le pot pune în pericol integritatea, viața, locul de muncă și alte interese legitime.
- Fii discret, nu face caz de persoanele care vor să părăsească sala pentru puțin timp (pentru ca să mănânce sau pentru nevoi personale, de pildă).
- Ajută-i să-și administreze timpul și să își organizeze munca; nu uita de pauzele necesare pentru o mai bună coordonare.

- la în considerare anumite condiții ale tratamentului persoanelor, cum ar fi dieta sau perioadele de masă.
- Încurajează-i și oferă-le sprijin.

2.3. Toleranța

Toleranța uneori e percepută ca noțiune abstractă. Intoleranța însă e ceva aproape palpabil, ea poate fi observată ușor, mai ales atunci când atentează la drepturile omului.

Toleranța e o atitudine, iar, vizavi de persoanele cu dizabilități intelectuale, ea reprezintă capacitatea de a recunoaște și a respecta convingerile și felul lor de a fi și de a acționa. Toleranța nu înseamnă resemnare sau cedare. Ea este antonimul violenței.

A tolera persoanele cu dizabilități intelectuale nu înseamnă să-ți fie milă de ele. Înseamnă să le accepți așa cum sînt, să crezi în potențialul lor și să le ajuți să-l valorifice.

Toleranța se bazează pe acceptarea diferențelor și pe respect.

Cum se manifestă toleranța:

- *Limbajul*. Absența epitetelor, a adjectivelor sau a verbelor negative care descriu persoanele.
- *Egalitate*. Egalitatea între persoane, accesul egal la serviciile sociale, activitățile publice, oportunități economice și educaționale pentru toate grupurile comunitare.

- *Relații sociale.* Respectul mutual pentru demnitatea umană a tuturor.
- *Procese politice.* Democrația, oportunități egale de participare la viața politică.
- *Evenimente comunitare sau istorice.* Sensibilitatea în fața unei cauze istorice sau a unei sărbători naționale. Astfel de evenimente contribuie la unificarea grupurilor.
- *Cooperare între grupuri.* Identificarea scopurilor comune și a soluțiilor la problemele publice, dezbătute de întreaga comunitate. Toate grupurile sînt implicate.

Tratamentul rezonabil. Tratamentul rezonabil înseamnă să răspunzi nevoilor speciale ale persoanelor cu dizabilități intelectuale. În cazul în care îi inviți la un interviu trebuie să le crezi condiții ca să aibă acces în sală și să se simtă confortabil. Acordă-le mai mult timp și mai multă atenție.

Lumea din jur este așa cum o faci tu

„Are un comportament agresiv” – așa îl descriau toți cei care-l cunoșteau pe Ion, un băiat de 10 ani. Rămas fără de mamă, iar tatăl său fiind într-o instituție penitenciară, Ion a ajuns să locuiască la bunică-sa, împreună cu sora și cu fratele. Fiind debusolat într-o lume străină, Ion nu a reușit să se integreze în societate, nu avea abilități formate și nu știa cum să se comporte. Astfel, timp de un an, a frecventat o școală auxiliară-internat. Chiar și rudele lui credeau că în viitor nu-l așteaptă nimic bun.

Din cauza condițiilor de trai, și, mai ales, a comportamentului său agresiv, era foarte probabil să ajungă într-o casă internat, dacă în cazul lui nu s-ar fi implicat echipa KHSIMA. Cu suportul specialiștilor, care au contribuit la îmbunătățirea condițiilor de trai, la stabilirea unui tratament adecvat pentru băiat, la oferirea posibilităților de instruire a lui, Ion și-a schimbat comportamentul.

El a învățat adresările respectuoase (vă rog, mulțumesc), face cumpărături, își ajută bunica în gospodărie. E foarte mîndru de ceea ce a învățat la școală, unde merge în fiecare zi. Acum băiatul are prieteni, îi place să relaționeze și să comunice.

Ion a înțeles că lumea din jur e așa cum o faci tu. Și lucrează în fiecare zi pentru ca aceasta să devină mai bună.

Standarde profesionale privind relatarea despre persoanele cu dizabilități intelectuale sau multiple

Capitolul III.

În capitolul de față ne vom referi la anumite standarde profesionale pe care ar trebui să le respecte jurnaliștii atunci când relatează despre persoanele cu dizabilități intelectuale sau multiple. Prin dizabilitate multiplă subînțelegem persoanele cu dizabilități intelectuale care au și dizabilități fizice (văd prost, vorbesc greu, nu aud sau utilizează fotoliul rulant) și în raport cu care sînt necesare condiții suplimentare pentru a crea un mediu propice pentru convorbire.

3.1. Relatarea informațiilor despre persoanele cu dizabilități intelectuale/ multiple (abordări recomandate)

Pune persoana și abilitățile ei înaintea dizabilității!

Fiecare om are lucruri pe care le poate face și lucruri pe care nu le poate face. Cînd vorbim despre noi, ne axăm pe ceea ce putem face. Atunci de ce cînd vorbim despre persoanele cu dizabilități, scoatem în evidență lucrurile pe care nu le pot face?

Pe plan internațional este acceptată practica de a sublinia statutul persoanelor cu dizabilități înaintea dizabilității pe care o au.

Describe persoana cu dizabilitate ca pe oricare altă persoană!

Mai importantă decît dizabilitatea trebuie să fie *abilitatea*, pentru că aceste persoane pot face multe lucruri și pot învăța și mai multe. Au nevoie doar de timp și de suport. În această ordine de idei, atunci cînd vorbim despre asemenea oameni, cel mai optim este să-i spunem persoanei pe nume. Abia apoi, dacă este necesar, să menționăm că este „persoană cu dizabilități”, pentru că această formulare scoate în evidență mai întîi individul și apoi dizabilitatea.

Cel mai interesant lucru despre o persoană cu dizabilități nu este dizabilitatea. E mult mai interesant să-i cunoști opiniile, ideile, aspirațiile, cunoștințele. Arată-i potențialul. Descrie-o ca pe oricare altă persoană.

Nu te axa pe dizabilitate pentru ca să faci o știre de senzație!

În general, presa din întreaga lume abordează puține subiecte ce țin de dizabilitate intelectuală. În Republica Moldova acestea sînt reflectate și mai rar și doar în contextul în care pot produce o știre de senzație.

Dizabilitățile intelectuale sînt adeseori asociate cu violența, fiind concepute ca explicație pentru incidentele violente. Cînd vine vorba de dizabilități intelectuale, puțini jurnaliști se documentează adecvat, bazîndu-se pe stereotipuri.

De moment ce sute de infracțiuni sînt comise de persoane obișnuite, atunci cînd infractorul este o persoană cu dizabilități intelectuale acestui caz i se acordă mai multă atenție din partea jurnaliștilor. În plus, se pune accent pe dizabilitatea criminalului și se creează impresia că toate persoanele cu dizabilități sînt periculoase sau sînt în stare să comită o crimă.

Deși noțiunea de egalitate a devenit vulgară, totuși în privința persoanelor cu dizabilități, reflectate în știri, ea trebuie respectată, pentru că există oameni așa-zisi „sănătoși”, care sînt răi și periculoși.

Mai sînt și alte roluri discriminatorii impuse de către presă persoanelor cu dizabilități – acestea fie cer ceva (de obicei bani), fie sînt implicate în situații dubioase, fie sînt prezentate astfel încît să stîrneasce mila și compasiunea publicului. Chiar și „poveștile de succes” sînt prezentate discriminatoriu, și nicidecum ca exemplu de urmat.

Nu te baza pe dizabilitate pentru a produce o știre de senzație. Altfel, vei contribui la formarea unor stereotipuri și credințe vehiculat-e într-o societate „bolnavă”.

Nu folosi etichete generale, negative sau eufemisme!

Persoanele cu dizabilități intelectuale sînt uneori descrise ca „persoane cu deficiențe mintale” sau „persoane cu dificultăți de învățare”. Acești termeni condiționează etichetări mult mai dure, îndreptate direct spre om.

Persoanele cu dizabilități sînt foarte sensibile la conotațiile negative ale unor expresii sau imagini.

Îndreaptă-ți atenția spre ceea ce pot face, ce oferă și ce pot deveni aceste persoane, dacă ar avea sprijinul real al societății.

Evită exprimările:

Nebun – „*De la casa de nebuni la președinție*” este titlul unui reportaj televizat, care informează că un fost șef al spitalului de Psihiatrie din Codru a fost numit prin decret prezidențial al consilier pe probleme sociale.

„*Cred că l-aș fi crezut nebun sau l-aș fi luat la palme*” se menționează într-un articol despre viața unui actor.

„*Case de nebuni*” – termen folosit pentru spitalul de psihiatrie.

„*Operațiunea «apartamentul nebunului»*” e titlul unui articol care descrie cum și-a vândut casa o persoană cu dizabilități intelectuale.

Debil – „*Debili și-așa sînt mulți*” („*Дебилов у так полно*”) se spune într-un articol publicat recent în care sînt discriminați copiii cu dizabilități.

Handicap / Handicapat – „*Discriminat pentru că-i handicapat*” – handicapul este definit ca „o pierdere sau limitare a abilităților funcționale fizice sau psihice”. Conform acestei definiții, handicapul este reprezentat ca o problemă, o boală. Este acceptat și considerat „normal” că persoanele cu dizabilități intelectuale sau multiple au mai puține posibilități de afirmare și o calitate a vieții mai scăzută.

„Handicapat mintal nu era, putea gândi logic” așa se exprimă un jurnalist despre un om care ulterior a făcut pușcăria.

„Persoanele cu handicap, în bătaia de joc a autorităților” e titlul unui reportaj în care se pune problema instalării rampelor pentru persoanele cu dizabilități.

„O copilă de numai 15 ani, cu handicap” – este vorba de o tânără agresată de un băiat.

Înapoiat mintal – *„Din copilărie i-au pus „ștampila” de înapoiat mintal”* – așa începe un articol despre o persoană cu dizabilități intelectuale, locuitor al capitalei.

Idiot – *„Idiotul anului și-a băgat capul în toba de eșapament”* – este vorba de o persoană care a tins să fie inclusă în Cartea Recordurilor.

„Cu exodul masiv al ultimilor idioți naivi” se menționează într-un articol de natură politică.

Invalid – *„Străzile din centrul Chișinăului – capcane pentru invalizii cu dizabilități locomotorii”* sau *„Invalizii și persoanele bolnave incurabil vor beneficia de îndemnizații”* se menționează într-un reportaj televizat referitor la starea socială a populației.

„Un bărbat din Anenii Noi a rămas invalid” e prima frază dintr-un articol despre un bărbat pe care l-au atacat doi tineri.

„Invalizii și familiile participanților decedați la acțiunile de luptă din Afganistan” – este semnalat într-o știre din care aflăm de ce compensații vor beneficia participanții la război.

„Nimeni nu-l angajează din cauza că e invalid, avînd probleme cu mersul” se menționează într-un articol despre candidații la președinție.

Imbecil – „Cum ați reacționa dacă la școală, în aceeași bancă cu copilul dvs., ar sta un „daun”, imbecil, calic sau o persoană infectată cu HIV?” („Как вы посмотрите, если рядом с вашим ребёнком за парту посадят „даунёнка”, имбецила, колясочника или вич-инфицированного?”) a întrebat o jurnalistă părinții pentru a afla atitudinea lor față de copiii cu dizabilități.

„Sîntem tratați [...] ca niște imbecili incapabili să înțeleagă ce se întîmplă”, afirmă autorul unui articol, cu privire la toată societatea.

Retardat – „Așa a pățit-o un retardat care s-a pomenit peste noapte în stradă” – în acești termeni este descris un bărbat cu dizabilități intelectuale.

Dizabil – acest termen este utilizat pentru a arăta că toate persoanele cu dizabilități au aceleași nevoi și probleme și consolidează astfel separatismul față de restul societății.

Putem consemna și alți termeni incorecți utilizați în mass-media referitor la dizabilitatea intelectuală: *dement, descreierat, smintit, țicnit, căpiat, deșuheat, stricat, nerod, prost, sărit, bezmetic, oligofren, legumă* etc.

Termenii recomandați vizavi de persoanele cu dizabilități intelectuale / multiple

În loc de	Folosiți
Surd Bîlbîit Surdmut	Persoană cu deficiențe de auz și de vorbire
Orb Semiorb Chior	Nevăzător Slabvăzător Persoană cu deficiență de vedere
Viguros Sănătos Normal	Persoană fără dizabilități
Infirm Șchiop Calic Diform	Persoană cu deficiențe locomotorii sau cu deficiențe de mobilitate
Invalid Beteag	Persoană cu dizabilități
Handicap	Dificultate Dizabilitate
Persoană la cărucior sau în scaun cu roțile	Utilizator de scaun rulant
„Victimă” a paraliziei cerebrale „Chinuită” de distrofie musculară „Suferă” de un handicap ușor	Are o paralizie cerebrală Are distrofie musculară Are o dizabilitate ușoară
Psih Debil Nesănătos la cap Puțin la minte	Dizabilitate mintală sau intelectuală Cu dificultăți de învățare sau memorare

Gheorghe a făcut primii pași la zece ani

Un exemplu relevant privind abilitățile de care dau dovadă persoanele cu dizabilități ar fi Bethoven, care, în ciuda deficiențelor de auz, a compus celebra Simfonie a IX-a. Asemenea lui, sînt multe persoane cu dizabilități care au talente ce merită a fi valorificate.

Gheorghe s-a născut prematur și a fost diagnosticat cu sindromul Down și retard mintal sever. Mama l-a abandonat imediat după naștere. Gheorghe a locuit 10 ani într-o casă internat de unde a ieșit cu o dorință enormă de comunicare și de atenție.

Acum băiatul locuiește într-o Casă Comunitară din raionul Orhei, cu încă trei băieți, fiind ajutați în viața de zi cu zi de personalul de suport. Calitatea vieții a crescut semnificativ – are parte de condiții bune, de atenția cuvenită și a început și el să se dezvolte.

Toată viața s-a deplasat într-un scaun cu rotile, și recent, cu sprijinul specialiștilor, a făcut primii pași. A învățat să meargă, fiind susținut de personal, și îi place foarte mult să dea cu aspiratorul.

Deși nu poate vorbi, Gheorghe comunică prin gesturi. Deja a deprins anumite abilități, cum ar fi: să adune jucăriile în cutie, să mănînce cu acuratețe, să se ridice singur de la masă. În plus, și-a descoperit și un talent – dansul. Atunci cînd cîntă muzica, Gheorghe dansează și imită cîntatul la microfon.

Casa Comunitară, în care locuiește copilul, e un serviciu implementat de către KHSIMA. Serviciul e primul de acest fel în Moldova și deja are rezultate îmbucurătoare.

Nu recurge la mituri și stereotipuri despre oamenii cu dizabilități intelectuale / multiple!

Exemple de mituri și stereotipuri despre persoanele cu dizabilități:

- Nu pot locui independent.
- Sînt demni de milă.
- Sînt neajutorați.
- Sînt blestemați sau dizabilitatea e demonică.
- Nu pot învăța sau merge la școală.
- E mai bine să stea acasă.
- Niciodată nu vor fi apti de muncă.
- Trebuie tratați cu medicamente.
- Nu pot face sport.
- Nu se vor căsători niciodată și nu vor avea copii.
- Sînt proști.
- Nu sînt sexual activi.
- Rămîn copii pentru totdeauna.

Aceste mituri sînt niște neadevăruri. Bineînțeles, de la caz la caz, lucrurile se schimbă, însă nu e bine să generalizezi.

Nu transforma oamenii cu dizabilități intelectuale / multiple în eroi sau super-oameni!

Evită să relatezi despre persoanele cu dizabilități care au avut succes, ca și cum ar fi speciale, curajoase sau eroice. Chiar dacă fac unele lucruri care întrec așteptările societății. Ca rezultat societatea mereu va aștepta fapte eroice de la oamenii cu dizabilități, formîndu-și astfel o opinie greșită despre ei.

*Vorbește mai întâi
despre Om, nu
despre afecțiunea
pe care o are.*

Scoate în evidență calitățile omului, nu dizabilitatea lui. Fii atent, nu-i prezenta calitățile ca pe niște rezultate ale dizabilității sau în strânsă legătură cu aceasta. Dizabilitatea nu are nimic în comun cu gradul de bunătate al omului.

Dizabilitatea nu e mai rea decât moartea. De aceea nu e recomandabil să se scrie ca și cum ar fi. Nu prezenta oamenii cu dizabilități ca pe niște sfinți îndelung suferinzi. Nu trebuie să trezești mila societății față de acești oameni, ci doar înțelegerea.

Nu devaloriza oamenii cu dizabilități intelectuale / multiple!

Devalorizarea înseamnă atribuirea unor valori joase sau chiar pierderea oricărei valori ale unei persoane în baza unei caracteristici (de regulă, în baza „diferențelor”). Devalorizarea nu este un sinonim pentru expresiile: *a fi brutal, nepoliticos sau a desconsidera o persoană.*

Reacțiile față de oamenii devalorizați duc la două posibilități – distanțare fizică și distanțare socială.

Consecințe ale distanțării fizice:

- Excludere fizică – interdicție, expulzare;
- Segregare fizică – facilități și grupări separate, instituții;
- Detenție fizică – instituții și case de îngrijire.

Urmări ale distanțării sociale:

- Evitarea interacțiunilor; de exemplu: impersonalizarea, ignorarea prezenței persoanei;
- Folosirea limbajului / a vocabularului depreciațiv, a imaginărilor deviante, ce contribuie la degradarea socială – degradarea de vîrstă sau de statut.

Consecințele devalorizării reies una din alta, pînă se ajunge la excludere totală:

1. Mai întîi, societatea devalorizează anumite calități și condiții ale persoanei →
2. Apoi persoanele care sînt identificate cu aceste calități devin devalorizate →
3. După care sînt respinse →
4. Devin închise într-un statut devalorizat →
5. Sînt distanțate de persoanele cu statut valorizat →
6. Sînt stigmatizate simbolic.

Fiecare copil din internat visează la o familie

Vă mai amintiți de Micul Prinț și nedumeririle lui atunci cînd s-a trezit într-o „lume nouă”? Credeți că asemenea istorii se întîmplă doar în basme? Ei bine, nu.

Un copil de 10 ani, dezinstituționalizat din Casa internat Orhei, aduce foarte mult cu Micul prinț și dragostea lui pentru o floare. Numai că floarea lui Ionel este familia pe care a căpătat-o în iulie anul trecut. Și el are grijă de ea.

Familia nu l-a adoptat pe Ionel, ci doar l-a luat în plasament. Acest lucru e posibil în cadrul serviciului Asistență Parentală Profesională, implementat de către KHSIMA.

„Mama” spune că lonel și-a schimbat destul de repede comportamentul și atitudinea față de oameni în sens pozitiv. El interacționează foarte bine cu rudele și merge la biserică împreună cu familia. Unde mai pui că anul acesta băiatul a fost înscris la școală. Datorită eforturilor unui cadru didactic de sprijin, el a reușitsă nu rămîna în urmă cu materia și să ia note bune.

Materia preferată al lui lonel este matematica. Însă îi lipsește abilitatea de a sta cuminte în bancă 45 de minute, din cauza hiperdina-mismului lui.

lon este foarte atașat de „Tata”, vrea să afle cîte-n lună și în stele despre lumea asta și își iubește mult surioarele și fratele (cei trei copii biologici ai familiei). Și-apoi, are un partener de joacă nemai-pomenit – surioara Crina.

Un succes recent al lui lon este participarea cu o serie de fotografii frumoase la expoziția „Lumea, așa cum o văd Eu”, organizată în ho-lul Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei. Iar băiatul este foarte mîndru de performanța lui.

Nu folosi imagini devalorizante în materialul tău jurnalistic, de genul:

- Antrenarea unor adulți neputincioși în ac-tivitățile și programele pentru copii.
- Folosirea materialelor copilărești pentru instruirea adolescenților și adulților.
- Antrenarea oamenilor care nu sînt bolnavi în diverse „terapii” și tratamente medicale.
- Toaletarea și băirea oamenilor în masă, fără vreo o măsură de intimitate.

Consecințe ale imaginilor devalorizante:

- Învață societatea că un grup ar trebui să fie subapreciat – masiv și peste generații.

- Asigură că devalorizarea niciodată nu va fi exclusă.
- Legitimează distanțarea și segregarea.
- Mobilizează multe fonduri care, de fapt, susțin devalorizarea.
- „Îngheață” persoanele devalorizate în roluri valorizate negativ și diminuate de competențe.
- Legitimează și provoacă brutalizarea, inclusiv genocidul (dacă vorbim de trecut) persoanelor sau grupurilor cu imagine negativă.
- Promovează politicile sociale de subapreciere, ură, împotriva eforturilor recurente de a remedia starea gravă a victimelor.

Arată persoanele cu dizabilități intelectuale / multiple în acțiune!

Descrie-le ca pe niște participanți activi la viața socială. Relatează despre persoanele cu dizabilități care interacționează cu persoanele fără dizabilități în mediul social sau la locul de muncă. Aceasta înlătură barierele de comunicare din societate.

Este foarte important ca societatea să înțeleagă că persoanele cu dizabilități nu sînt altfel decît noi. Ele fac lucrurile, pe care noi le considerăm obișnuite, un pic mai diferit, necesitînd mai mult suport.

Există multe persoane cu dizabilități care se pot încadra perfect în societate, pot învăța, pot munci. Dar au nevoie de condiții speciale. Și asta depinde de noi – să le oferim sprijinul necesar.

Frații Vadim și Vitalie s-au angajat în câmpul muncii

La 35, respectiv 37 de ani, frații Vadim și Vitalie au fost părăsiti Casa internat pentru copii cu deficiențe mintale (băieți) din Orhei. Ei au trăit acolo 25 de ani, timp în care au avut zi de zi aceleași îndeletniciri, au comunicat cu aceiași oameni și au crezut că lumea de dincolo de gardul instituției e la fel.

Acolo fiecare avea serviciul său. Vadim era portar gardian, Vitalie – hamal la bucătărie. Cu toate acestea, niciunul dintre ei nu știa nici măcar cum ajunge carnea în farfuria lor la masa de prînz.

Acum, cei doi frați au o casă proprie în care locuiesc împreună cu alți doi prieteni de la casa internat. Toți cei patru adulți sînt plasați în serviciul Locuința Protejată, dezvoltat de către KHSIMA. Alături de ei se află personalul de suport, care îi învață abilitățile de trai în comunitate.

În două luni tinerii au evoluat considerabil. Au deprins să-și organizeze de sine stătător timpul, să ia decizii și să gospodărească.

Au deja animale în grija lor: găini și iepuri. Lui Vadim îi place să construiască pentru iepuri cuști și să gătească la bucătărie. Vitalie e foarte responsabil și a devenit mai sociabil.

Cea mai mare realizare a lor este că și-au găsit un loc de muncă. Lucrează la o fabrică de mobilă din apropiere. Și chiar le place.

Ei s-au integrat foarte bine în comunitate. Vecinii au o atitudine pozitivă și s-au convins că și persoanele cu dizabilități intelectuale au șanse de a se dezvolta și de a-și ridica nivelul profesional, cultural et.

Prezintă persoanele cu dizabilități intelectuale / multiple ca parte componentă a publicului general!

Ei sînt parte integrantă a societății. Deci include-i și prezintă-i în societate. Nu prea există articole în care să se vorbească despre persoanele cu dizabilități ca despre niște oameni egali, ca despre o parte integrantă a societății.

Invită-i să participe la discuții pe teme politice, sociale sau economice. Ei au opinii. Atunci cînd realizezi o știre despre ceva important în comunitate – caută-i, ascultă-le părerea. Chiar dacă o persoană are o dizabilitate, asta nu înseamnă că e interesată doar despre subiectul dizabilității.

Lasă persoanele cu dizabilități intelectuale / multiple să vorbească pentru ele însele!

Cred că ai vrea să afli despre cum e să trăiești într-o instituție sau în comunitate de la înseși oamenii care au trecut prin asemenea experiențe. Lasă persoanele cu dizabilități să-ți răspundă singure la întrebări. E mult mai interesant să afli despre experiența lor de la ele însele. Poți să faci corecturile necesare, pentru ca să fie clar publicului. Dar lasă-i pe ei să-ți vorbească în ritmul lor și cu propriile lor cuvinte.

Respectă modelul social de abordare a dizabilității!

Nu recurge la milă sau caritate atunci când vorbești despre dizabilitate. Nu descrie dizabilitatea ca pe o boală sau ca pe un subiect medical. Respectă persoanele cu dizabilități ca pe niște cetățeni care au drepturi egale în societate.

Comunică cu organizațiile care se ocupă de oamenii cu dizabilități!

Dacă dorești să contactezi persoanele cu dizabilități, există mai multe instituții de stat și nestatale la care poți să apelezi:

- ONG-uri;
- Direcțiile de asistență socială și protecție a familiei din consiliile raionale;
- Echipele Mobile;
- Școli cu practici incluzive;
- Grădinițe;
- Asociații de părinți;
- Grupuri de inițiativă;
- Donatori;
- Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei;
- Ministerul Educației.

O relație cu aceste surse de informare îți va aduce întotdeauna subiecte proaspete pentru știri și posibilitatea de a participa la incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități (o listă a instituțiilor de acest fel din Moldova o găsești în *Anexa 2*).

Fericirea are culoare

Oare fericirea poate căpăta culoare și contur după ce te-ai perindat timp de 24 de ani prin diverse instituții? Se pare că da. O dovedește povestea unui tânăr, care aproape un sfert de veac nu a știut ce înseamnă o familie.

Mihai beneficiază de serviciul Plasament Familiar Specializat, care îi oferă un mediu familial substitutiv. El locuiește într-o familie care îi oferă sprijin pentru a-și dezvolta abilități de trai independent.

Cînd a fost dezinstituționalizat de la casa internat, Mihai credea că toate plantele sînt flori. Acum, după trei luni, a învățat că varza este varză, cartoful e cartof, porumbul - porumb, și-a format abilități de menaj: strînge masa, lucrează în livadă, face curățenie, face focul, are grijă de animale. A început chiar să manifeste inițiativă în realizarea unor activități – își oferă ajutorul, strînge masa fără ca să i se spună etc.

Este foarte atașat de „tatăl” său, fiindcă în instituțiile prin care a trecut existau doar femei care aveau grijă de el. Împreună cu „tata” poate să meargă pînă la capătul lumii. Învăță ce înseamnă bucuria de a-ți ajuta „părinții” și apreciază recompensele care i se cuvin.

Această familie, din raionul Telenești, a primit o mîină de ajutor în ale gospodăriei și o bucată bună de fericire – pentru că ajută la dezvoltarea personalității unui om.

Serviciul Plasament Familiar Specializat este dezvoltat de către KHSIMA, fiind primul de acest fel în Moldova. Serviciul presupune plasarea unui adult într-o familie, pentru a-l ajuta să se încadreze în comunitate.

Sfaturi referitor la relatarea informației:

- Nu distorsiona intenționat informația.
- Nu aduce acuzații nefondate.
- Nu folosi neautorizat imagini video sau alte înregistrări cu persoane cu dizabilități intelectuale / multiple sau în situații defavorizate (persoane fără adăpost, lucrători sexuali, persoane infectate cu HIV/SIDA etc).
- Nu calomnia și nu folosi abateri
- Nu discrimina nici o persoană pe motiv de dizabilitate, vîrstă, etnie, religie sau sex.
- Nu trata persoanele adulte cu dizabilități intelectuale ca pe niște copii.
- Nu instiga la ură și violență atunci cînd relatezi fapte sau îți exprimi opinii.
- Nu prezenta opinia ta drept fapt real. Acționează cinstit!
- Respectă principiul prezumției nevinovăției și oferă-i posibilitate celui învinuit să își exprime punctul de vedere.
- Protejează identitatea persoanelor cu dizabilități intelectuale implicate în infracțiuni, în calitate de victimă sau autor, la fel ca și în cazul oricărei persoane. Excepție poate fi situația în care interesul public cere ca aceasta să fie identificată sau la solicitarea expresă a reprezentanților legali.

Ce trebuie să știi atunci cînd interlocutorul tău folosește un scaun cu rotile:

- Verifică dacă sălile redacției, Radioului sau Televiziunii sînt accesibile; dacă ușile sînt destul de largi ca să treacă scaunul cu rotile sau dacă nu sînt foarte grele, ca să aibă

forță să le împingă singur. În cazul în care sînt mai mulți invitați în platou, ai grijă la aranjamentul scaunelor pentru a nu îngreădi trecerea. Asigură-te că masa din studiu este așezată astfel încît persoana să poată ajunge la ea.

- Ai grijă la înclinarea scaunului cu roțile. Înclinarea lui este similară cu înclinarea unei persoane și este deranjantă. Scaunul este o parte a corpului persoanei. Nu îl atinge și nu îi încerca mobilitatea, fără să ai acordul persoanei care îl deține.
- Acordă-i asistență, în cazul în care solicită ajutorul. Nu împinge cu forța scaunul cu roțile, utilizatorul lui se poate mișca singur.
- Oferă-i timp suficient pentru ca să se gîndească, să se miște dintr-un loc în altul sau să discute despre nevoile lui.

Ce trebuie să știi atunci cînd interlocutorul tău are probleme de vedere:

- Alege un spațiu larg și deschis pentru a evita obstrucționările – verifică să nu se lovească la cap la intrare sau la ieșire. Asigură-te că lumina este bună. Acordă atenție solicitărilor persoanei cu probleme de vedere, pentru că o lumină orbitoare poate fi la fel de deranjantă ca întunericul.
- Cînd îl întîmpini în redacție sau studiu, fă-i o scurtă descriere „geografică” (mărime, ferestre, ușă) și de conținut (mobilă, persoanele care se află în încăpere). Nu uita să menționezi ce se află în stînga și în dreapta lui.

- Atunci când îi oferi asistență nu porni de la premisa că acest om are nevoie de ajutorul tău. Întreabă-l direct ce trebuie să faci, dar în general – oferă-i brațul.
- Când îl ghidezi, oferă-i instrucțiuni sau descrieri clare; de exemplu: „aici este o treaptă în jos”, „înaintea ta este microfonul”, „la dreapta este un pahar cu apă”. Pentru a-i oferi locul, plasează mîna persoanei pe spațele scaunului și spune-i ceea ce ai făcut.
- Explică-i clar ce vrei să obții de la acest interviu sau reportaj.
- Prezintă-te clar. Introduceți-l pe cei prezenți în platou la emisiune, explică-le poziția lor față de toți ceilalți.
- În conversațiile de grup adresează-te persoanei pe nume atunci când vrei s-o introduci în discuție. Gesturile, mimica, semnele nu-ți vor fi de folos.
- Anunță-l, personal, că emisiunea sau interviul s-a sfârșit. Nu-l lăsa să vorbească de unul singur.

Ce trebuie să știi atunci când interlocutorul tău are probleme de auz:

- Încearcă să ai zgomotul de fond la nivel minim, atunci când lucrezi în grup, și nu uita să iei în considerare un spațiu alternativ, dacă e prea mult zgomot în jur.
- Asigură-te că e destulă lumină pe fața voastră atunci când vorbiți.
- Dacă un interpret de limbaj al semnelor este alături de persoana cu dificultăți de auz, întotdeauna stai cu fața și vorbește cu și spre persoana care nu aude.

- Ține minte că numai 3 din 10 cuvinte pot fi citite pe buze, deci ține capul drept și folosește expresiile faciale, limbajul corpului și gesturile. Asigură-te că gura nu îți este acoperită de mână, țigară, barbă și nu mesteca gumă.
- Privește persoana direct, menținând un ritm mai rar, dar normal al vorbirii. Ține minte că țipatul nu ajută. Ridicarea vocii nu poate compensa lipsa auzului. Pentru o comunicare eficientă, ar fi bine să cunoști modul de comunicare al persoanei cu probleme de auz.
- Când vorbești, asigură-te că persoana cu probleme de auz este atentă și se uită la tine. Pentru a-i atrage atenția, folosește gesturile sau atingerea ușoară a umărului.
- Dacă o propoziție nu este înțeleasă corect sau nu este auzită, recurge la varianta scrisă a acesteia, în cazul în care nu cunoști limbajul mimico-gestual.
- Atunci când postezi imagini filmate cu persoana cu deficiențe de auz, asigură-te că în partea de jos a ecranului să fie transcris textul în subtitre.

Sfaturi generale

Amintim că persoanele cu dizabilități intelectuale / multiple sînt membri ai societății în care trăim și, deși trebuie să ne comportăm cu ele la fel ca și cu ceilalți cetățeni, ele au nevoie de ceva în plus: grijă, suport și încurajare. În cazul în care persoanele cu dizabilități participă la evenimente publice, cum ar

fi conferințe de presă, mese rotunde, marșuri stradale etc., trebuie de luat în considerare anumite particularități:

- **Intrare.** Oferă scurte instrucțiuni personalului de la intrări; folosește semne de proporții mari, care să indice direcția spre cameră, auditorii și facilități. Informează participanții cu deficiențe de vedere dacă s-a făcut curățenie înainte de eveniment, pentru a fi atenți să nu alunece.
- **Recepție.** Mesele de la recepție, unde se înregistrează participanții, trebuie să fie accesibile, inclusiv pentru persoanele aflate în scaunele cu roțile. Plasează câteva scaune libere la recepție și la locul de înregistrare a invitaților. Ar fi bine ca fiecărei persoane să i se ofere câte un ecuson, pe care să fie scris cu majuscule numele participanților. Este necesar să li se facă cunoscuți organizatorii, pentru ca să știe cui se pot adresa în caz de urgență.
- **Informația.** Hîrțile și informațiile, incluzînd semnele pentru ateliere, trebuie realizate într-un format accesibil. Pentru nevăzători, informația trebuie să fie scrisă în sistemul punctat *Braille*. Literale, compuse din puncte ieșite în relief, sînt percepute cu vîrfurile degetelor. Literale de la A la Z au fiecare semn corespunzătoare. Pentru persoanele cu dizabilități intelectuale informația trebuie să fie prezentată în format *Easy to read*. Limbajul utilizat în acest format este simplu și concret. O singură idee principală se exprimă într-o singură propoziție. Sînt evitate limbajul tehnic,

abrevierile și inițialele. Este respectată o structură clară și logică. Materialul este ilustrat cu imagini, fotografii sau simboluri adecvate conținutului.

- **Participanții.** Rezervă scaune în rîndul din față pentru participanții care nu văd sau care au dificultăți de auz. Lasă participanții să-și aleagă unde doresc să stea; totuși ar fi bine ca persoanele cu dizabilități să nu stea toți împreună. În cazul în care aceștia vor folosi sisteme de sonorizare (microfoane, căști), verifică-le cum funcționează și oferă indicații pentru participanți. Acor-dă ajutor individual în caz de necesitate și pauze regulate. De asemenea, instituirea unor reguli este binevenită, de exemplu: procedurile de a pune întrebări și a da răspunsuri.
- **Sala.** Sala trebuie să fie aranjată pentru a permite mișcarea în jurul meselor, scaunelor și a echipamentelor. Verifică să fie disponibile toate ieșirile de urgență și să fie cunoscute de toți organizatorii procedurile de urgență (pentru cazurile în care o persoană cu dizabilități se simte rău). Temperatura din cameră trebuie reglată, iar lumina – verificată, pentru a fi satisfăcute cerințele ulterioare.
- **Echipamente.** Verifică dacă funcționează toate echipamentele și microfoanele. Asigură-te că echipamentele, resursele și gustările sînt accesibile pentru toți participanții și prezentatorii.
- **Interpretul de limbaj mimico-gestual.** Interpretul de limbaj mimico-gestual trebuie

să stea în fața ușii sau acolo unde nu i se va distra atenția. Trebuie să fie disponibilă o cameră pentru interpretul mimico-gestual și participanți, iar interpretul să poată beneficia de ea, evitînd să aibă umbre pe fața sa. Asigură-te că interpretul poate fi văzut chiar și atunci cînd lumina se diminuează.

- **Fotografii și filmări.** Dacă sînt fotografați sau evenimentul se filmează, e necesar ca persoanele să fie informate și să li se ceară permisiunea de a li se face poze. Unele persoane pot fi sensibile la flash-urile aparatelor foto.

La evenimentele la care participă și persoanele cu dizabilități intelectuale / multiple:

- Evită folosirea abrevierilor, jargoanelor, termenilor tehnici sau de specialitate în materialele jurnalistice. Acestea e posibil să nu fie înțelese de participanți. În cazul în care totuși utilizezi acești termeni, explică-i pe parcurs.
- Exprimă-te clar și nu prea repede, cu fața îndreptată spre public; evită să îți mîinile pe lîngă față.
- Stai în concordanță cu sursele de iluminare și încearcă să nu stai cu spatele la geam.
- Ține-ți prezentările în limita timpului alocat în program.

Majoritatea persoanelor cu dizabilități intelectuale / multiple dorește să ia parte activă la evenimentele comunităților lor. Imagini cu ei pot să apară în ziare, reviste, postere sau pe panouri publicitare.

Atunci cînd scrii și pentru persoanele cu dizabilități intelectuale, ar fi bine să folosești mai multe imagini, deoarece acestea fac scrierea mai ușoară și înțelegerea mai atractivă. Materialele devin mai lizibile, chiar dacă cititorul nu are abilități bune de citire.

3.2. Recomandări în utilizarea imaginilor (foto și video) ce prezintă persoane cu dizabilități intelectuale / multiple

Cînd folosești imagini:

- Folosește cîte o imagine; evită amalgamul de fotografii și desene.
- Plasează imaginile în dreapta textului.
- Sînt preferate pozele colorate, mai degrabă decît cele alb cu negru.
- Imaginile, în care sînt prezente persoanele cu dizabilități intelectuale, nu trebuie să fie copilăroase sau abstracte.
- Pune accentul pe simplitate, imaginile complexe adesea nu sînt percepute bine.
- Fii atent la folosirea umorului în imaginile cu persoane cu dizabilități intelectuale. Umorele poate distra sau poate denatura mesajul, ofensînd unele persoane.

Cele mai populare mijloace imagistice pentru cititori sînt fotografiile. O fotografie conține o multitudine de informații, fiind extrem de sugestivă, ea poate fi „citită” ușor. Ea poate completa descrierea unei persoane sau a unei clădiri.

Cînd folosești fotografii sau video:

- Solicită permisiunea persoanelor, care sînt în poză sau în materialul video, de a fi arătate.

O societate sănătoasă este cea care are grijă de toți membrii săi, inclusiv de persoanele cu dizabilități, și le oferă șansa de a participa la luarea deciziilor care le afectează viața.

- Explică-i persoanei cu ce scop sînt făcute pozele / înregistrările video.
- Asigură-te că fotografia sau materialul video prezintă o idee clară. De pildă: persoana din fotografie poate arăta că e fericită, că e abătută, nedumerită etc.

3.3. Sugestii de subiecte pentru materialele jurnalistice referitoare la persoanele cu dizabilități intelectuale / multiple

Ar fi ideal ca persoanele cu dizabilități intelectuale / multiple să fie intervievate nu doar pe tema dizabilității, ci să fie abordate subiecte de interes comun, precum economie, politică, încălzire globală etc. De asemenea, există un șir de alte teme importante privind dizabilitatea, printre care: drepturile, libertățile și responsabilitățile persoanelor aflate în dificultate, dar și posibilitatea incluziunii acestor persoane în comunitate. Toate aceste teme trebuie abordate din perspectiva drepturilor omului.

• Integrarea

O societate ideală este cea în care persoanele cu dizabilități sînt incluse în dezvoltarea comunității. Chiar dacă unii susțin că e treaba guvernului de a include dizabilitatea în politici și programe, jurnaliștii, în calitatea lor de a patra putere în stat, pot să intervină în acest proces, prin mediatizarea intensă a persoanelor cu dizabilități.

- **Mediul – creator al dizabilității**

Stigma, discriminarea, miturile, preconcepțiile și ignoranța duc la invizibilitatea și izolarea persoanelor cu dizabilități. După cum am afirmat anterior, dizabilitatea se formează în urma ridicării unor bariere între persoana cu dizabilități și societatea, care își formează atitudini greșite și păreri false. Dizabilitatea este produsul interacțiunii dintre o condiție fizică sau intelectuală mai deosebită și societate. De exemplu, o persoană care nu poate auzi, dar are bani, rezolvă problema cu ajutorul unui aparat. Însă o persoană mai săracă nu poate să-și ia un astfel de aparat și rămîne exclusă din societate în urma unei dizabilități fizice.

Jurnaliștii pot să „dărîme” anumite bariere din calea persoanelor cu dizabilități prin informarea obiectivă și corectă a publicului.

- **Accesibilitatea**

Viața persoanelor cu dizabilități este deseori afectată de lipsa de acces la informație, transport sau clădiri. Internetul, radioul, televiziunea rămîn inaccesibile pentru persoanele cu deficiențe de auz și, respectiv, de vedere. Iar într-o societate în care informația este transmisă prin intermediul noilor tehnologii, și mai marii țării apelează la internet sau televizor pentru a comunica cu noi, incluziunea socială se produce anevoios. Clădirile fără rampe sau marcaje fluorescente reprezintă o barieră în calea accesului la educație sau muncă.

Soluția ar fi plasarea rampelor și a informației în diverse formate. Poți să fii atent să fie plasate rampe în clădirile noi ce se construiesc și scrie despre aceasta. Trebuie, pur și simplu, să atragi atenția comunității asupra anumitor lucruri, ceea ce poate duce la schimbarea atitudinilor.

- **Serviciile medicale**

În țara noastră, din mai multe cauze, persoanele cu dizabilități nu au acces la serviciile medicale, fapt ce contribuie la deteriorarea calității vieții lor. Fie din cauza sărăciei, fie a distanței, fie a lipsei de informații și a mijloacelor de comunicare neadecvate sau a unui comportament discriminatoriu din partea angajaților medicali – aceste persoane sînt excluse din politicile medicale. Lucru care nu este corect și poate constitui un subiect de știre.

Mihai se bucură de dragoste și apreciere

Mihai, un băiețel de 11 ani, are paralizie cerebrală și necesită asistență permanentă. În trecut părinții săi au avut stări de depresie și nesiguranță, care, îmbinate cu un trai sărăcăcios, au determinat plasarea temporară a copilului într-un centru de plasament, iar apoi într-o școală internat. În urma intervenției serviciului Echipa Mobilă, implementat de KHSIMA, care presupune sprijin și ajutor din partea specialiștilor, s-a reușit prevenirea instituționalizării lui Mihai și întoarcerea lui în familie.

Cu ajutorul Echipei, s-au îmbunătățit condițiile de trai ale familiei, care nu avea bucatărie și nici baie amenajate corespunzător.

Mama a beneficiat de serviciile psihologului din echipă, depășind astfel stările de depresie, și-a găsit un serviciu la domiciliu și acum chiar crede că băiatul ei poate să aibă un viitor de perspectivă.

Mihai a fost supus unui curs de reabilitare la IMSP Institutul de Cercetări Științifice în Domeniul Ocrotirii Sănătății Mamei și Copilului din or. Chișinău. El are posibilitatea să facă des băi cu sare, benefice pentru sănătatea lui, și a primit un fotoliu rulant adaptat, pentru ca să iasă la plimbare.

Acum în familia lui e bine. Mihai se bucură de momentele în care primește dragoste și apreciere – când fratele are grijă de el, când sora sa îl amuză, suflînd baloane de săpun sau când mama și tata îl scot la plimbare.

- **Educația**

Foarte mulți copii cu dizabilități din întreaga lume nu au acces la o educație corespunzătoare. Chiar dacă frecventează școala, ei rămîn excluși. Familiile lor consideră că nu are rost să investească în educația lor sau se tem de discriminare și stigmatizare. Înșiși copiii care merg la școală au parte de un tratament inferior, nu au încredere în semenii lor, dar și în propriile forțe, nu se bucură de suportul necesar pentru a se simți egali în raport cu ceilalți copii.

Educația incluzivă poate fi o temă destul de interesantă pentru materialele pe care dorești să le pregătești.

- **Angajarea în câmpul muncii**

Deși persoanele cu dizabilități au dreptul la angajarea în câmpul muncii, de multe ori acest lucru nu e posibil, deoarece fie că nu au acces în clădire sau la informație, fie că sînt discriminați de angajatori. Totuși, cîteva istorii de succes despre persoanele cu dizabilități sînt absolut necesare în societatea noastră.

- **Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități**

Republica Moldova a ratificat Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități la 9 iulie 2010. Atunci și-a asumat obligația legală de a respecta standardele prevăzute de aceasta.

În calitate de jurnalist, poți să veghezi la implementarea ei. În ultimul timp s-a intensificat mișcarea pentru drepturile persoanelor cu dizabilități, și la noi în țară. Se întreprind acțiuni concrete în acest sens: persoanele sînt susținute masiv și se încearcă integrarea lor socială.

De asemenea, poți să monitorizezi respectarea drepturilor persoanelor cu dizabilități în instituțiile rezidențiale. De pildă: să efectuezi investigații în acest sens în casele – internat pentru persoane cu dizabilități intelectuale, cît și fără; să realizezi interviuri cu persoanele care au trăit în asemenea instituții.

- **Sărăcia**

În special în țara noastră dizabilitatea merge mîna în mîna cu sărăcia. Oamenii săraci sînt mai înclinați spre dizabilitate, din cauza

condițiilor în care trăiesc. Dizabilitatea induce sărăcia din cauza lipsei locului de muncă și a educației. Iar nivelul de trai al oamenilor este determinat și de discriminarea la cre șint supuși.

• **Cultura**

Persoanele cu dizabilități nu trebuie excluse din domeniul culturii. Un exemplu elocvent este cîntăreața Diana Gurtskaya sau vestitul compozitor Mozart. În Moldova există persoane cu dizabilități care participă la diferite ateliere: fac fotografiile sau confecționează obiecte din mărgelile, hîrtie etc. Aceste momente pot fi reflectate pe larg într-un material de știre sau reportaj.

În plus, la noi în țară aceste persoane chiar nu au acces în sălile de teatru sau de concerte. I-ai putea ajuta să obțină accesul.

• **Sportul**

Persoanele cu dizabilități au drepturi egale cu ceilalți cetățeni pentru a participa la activitățile recreaționale și de a face sport. Însă, în Moldova ei nu beneficiază de aceste servicii. Există facilități sportive pentru persoanele cu dizabilități, care trebuie aduse în vizorul publicului, pentru a promova incluziunea socială. Sportul sporește încrederea în sine și creează oportunități de angajare în cîmpul muncii.

• **Copiii cu dizabilități**

Pentru copiii cu dizabilități este foarte importantă intervenția timpurie. Astfel, ei pot primi

În perioada contemporană, mass-media joacă un rol important nu doar prin reflectarea de atitudini publice și valori în ceea ce privește persoanele cu dizabilități, dar și prin modelarea lor.

serviciile de reabilitare și prevenire. E mult mai ușor să începi din copilărie incluziunea socială. Copiii care cresc într-un mediu familial obișnuit au șanse să se dezvolte mai bine și să-și depășească dizabilitatea. Atunci când cresc împreună cu alți copii, diferențele dintre ei practic nu se observă.

În fiecare dimineață Gheorghe fericit merge la școală...

În fiecare dimineață Gheorghe se scoală, se spală pe față, se îmbracă, ia micul dejun și merge, împreună cu cele două surori mai mici, la școală. Aici, cu ajutorul cadrului didactic de sprijin și al colegilor, Gheorghe învață să scrie, să citească și să numere. Acesta este primul lui an la școală. Până anul trecut, Gheorghe a locuit timp de 6 ani în Casa internat pentru copii cu deficiențe mintale (băieți) din Orhei, unde nu a avut posibilitatea să beneficieze de instruire.

Dizabilitatea intelectuală și comportamentul problematic al băiatului, pe care părinții nu știau cum să-l controleze, i-au forțat să-și plaseze feciorul într-o casă internat.

Însă în 2010, cu suportul specialiștilor din cadrul Programului „Comunitate Incluzivă - Moldova”, părinții lui Gheorghe au reușit să găsească soluții pentru cele mai stringente probleme legate de copil și au decis să-l ia acasă. Pe lângă suportul de ordin material (amenajarea camerei copiilor, procurarea îmbrăcăminte etc.) acordat din partea Programului, Gheorghe s-a bucurat și de sprijin în incluziunea școlară. Pentru a facilita acest proces, el a beneficiat de instruire la domiciliu, de suport psihopedagogic și a fost elaborat un Plan educațional individual, adaptat capacităților copilului și potențialului lui de învățare.

În prezent, Gheorghe are 12 ani, el frecventează zilnic școala din comunitate, împreună cu toți copiii, a învățat să se conformeze normelor de comportament și este fericit alături de părinți, surori și bunică.

• Femeile cu dizabilități

Deși și bărbații cu dizabilități întâmpină multe probleme, femeile cu dizabilități sînt supuse unei duble discriminări: în primul rînd, în calitate de femei, și în al doilea rînd – în calitate de persoană cu dizabilități. Ele au un control foarte mic asupra vieții lor, nu au practic libertate și independență. Atitudinea și așteptările societății față de ele limitează alegerile lor în ceea ce privește familia, rolul de mamă, educația, angajarea în cîmpul muncii și serviciile medicale. Acestea influențează felul în care ele se percep și gradul de auto-încredere. Este necesar să acordăm atenție nevoilor acestor femei.

3.4. Accesul persoanelor cu dizabilități la informație

Una dintre caracteristicile de bază ale lumii în care trăim este accesul la informație. Pentru persoanele cu dizabilități intelectuale / multiple aceasta are o importanță majoră, mai ales atunci cînd vorbim despre incluziunea socială.

Cu regret, după cum denotă studiile, accesul persoanelor cu dizabilități la informație este foarte redus din cîteva considerente:

1. majoritatea persoanelor cu dizabilități intelectuale nu au avut acces la educație și drept consecință nu pot citi și nici nu pot scrie;
2. informația este deseori prezentată într-un manieră complexă și complicată, fiind dificilă sau chiar imposibilă de înțeles;
3. volumul informației este deseori destul de mare și persoanele cu dizabilități nu pot să asimileze informația sau să găsească ceva relevant;
4. oamenii cu dizabilități au nevoie uneori de mai mult timp pentru ca să înțeleagă informația sau să comunice;
5. tehnologiile de azi nu sînt adaptate pentru persoanele cu dizabilități intelectuale/multiple. Oportunitățile, pe care le oferă actualmente telecomunicațiile, reprezintă pentru ei niște bariere de netrecut în privința accesului la informație;
6. din cauza sărăciei, persoanele cu dizabilități intelectuale/multiple nu dispun de televizoare/ radio sau computere și nici nu au surse financiare pentru a procura ziare.

Pentru îmbunătățirea accesului persoanelor cu dizabilități intelectuale/multiple la informație este necesară îmbunătățirea legislației privind accesul la informație cu includerea unor măsuri specifice pentru persoanele cu dizabilități intelectuale/multiple, care ar prevedea următoarele:

- dezvoltarea unor emisiuni radio și TV, precum și a unor ziare/reviste în formatul Easy To Read. Acesta presupune reflectarea in-

formației mai simplu sau mai scurt, folosind propoziții cu o structură gramaticală simplă;

- folosirea gesturilor, a simbolurilor și imaginilor în timpul emisiunilor televizate sau pregătirii materialelor informaționale pentru aceste grupuri de persoane. Atît simbolurile, cît și imaginile trebuie să fie destul de simple, ca să fie descifrate.
- Inserarea complementară a fotografiilor, imaginilor video sau graficelor, în materialele jurnalistice.
- Dezvoltarea unor mijloace tehnice alternative pentru accesarea informației din internet, cum ar fi browsere și alte dispozitive ajutătoare pentru nevăzători, porțiuni audio captate într-un anumit fel din fișierele multimedia pentru persoane cu deficiențe de auz, tabele statistice proprii pentru persoanele care nu percep, sau percep parțial culorile.

Tu poți ajuta persoanele cu dizabilități intelectuale sau multiple să obțină accesul la informație prin reflectarea situației reale și prin informarea politicianilor despre necesitatea de a schimba această realitate și a asigura dreptul persoanelor cu dizabilități la informație.

Anexa1. Index de termeni

Accesibilitate este un termen general folosit pentru a descrie gradul în care un produs, serviciu sau mediu este disponibil pentru un număr cât mai mare de oameni. Accesibilitatea poate fi văzută ca o „capacitate de a accesa” și a sustrage posibilele beneficii dintr-un sistem sau altă entitate. Este un termen aplicat curent în raport cu persoanele cu dizabilități sau nevoi speciale, referindu-se la dreptul acestora de a se bucura de aceeași capacitate de acces la produse și servicii de care se bucură toți membrii societății. Accesibilitatea poate fi privită din două perspective. Astfel ea poate fi: **directă** – mediile sînt adaptate în așa fel încît să permită accesul în mod nediscriminatoriu tuturor persoanelor; **indirectă** – mediul suportă folosirea de către persoanele cu dizabilități a unor dispozitive speciale.

Adaptare – schimbările care pot îmbunătăți situația unei persoane. „Echipamentele adaptative”, precum scaunele cu spetează sau chingile care să susțină corpul persoanei, pot fi achiziționate prin intermediul diferitor firme sau organizații.

Autismul este o tulburare ce poate afecta comportamentul unui copil, modul în care acesta gîndește, comunică și interacționează cu ceilalți. Unii dintre aceștia au doar simptome blînde, astfel încît se pot dezvolta și pot trăi independent, în timp ce alții pot avea simptome severe și au nevoie de îngrijiri

speciale. Această tulburare este caracteristică mai ales băieților decît fetelor și este de obicei diagnosticată la o vîrstă fragedă, între 15 și 36 luni, deși simptomele pot apărea mai devreme. Deoarece nu există nimic ieșit din comun sub aspect fizic și deoarece copiii se dezvoltă fiecare în felul său, tulburarea poate fi greu de recunoscut.

Autodeterminare – concept ce reflectă opinia că toate persoanele au dreptul de a-și dirija propria viață. Cuprinde și conceptul de libertate în context politic, economic, cultural și social în care oamenii trăiesc, muncesc, își construiesc familia, comunică și astfel practică relații între ei.

Autoreprezentare – apărarea propriilor interese, aflarea drepturilor și responsabilităților.

Cerințe educaționale speciale - exprimă o necesitate evidentă de a se acorda anumitor copii o asistență educațională suplimentară, reieșind din particularitățile individuale a fiecărui copil.

Cronic – proces continuu. O boală cronică este o boală care durează o perioadă lungă de timp și care poate să dispară și să reapară.

Demnitate – valoarea și respectabilitatea înnăscute ale oricărei ființe umane; respectul de sine. A fi tratat cu demnitate înseamnă a fi tratat cu respect.

Dizabilitatea este rezultatul barierelor sociale ridicate în fața persoanelor cu deficiențe. Deficiențele pot deveni dizabilitate ca rezultat al mediului în care trăiește o persoană, incluzând aici atitudini, bariere instituționale, economice și politice ce împiedică participarea în societate a acesteia.

Dizabilitate multiplă – o persoană descrisă ca avînd dizabilități multiple are mai multe deficiențe, adesea atît fizice, cît și mintale.

Educație incluzivă - este o abordare fundamentată pe paradigma educației pentru toți, potrivit căreia toți copiii trebuie să aibă șanse egale de a frecventa aceeași școală și de a învăța împreună, indiferent de apartenența lor culturală, socială, etnică, rasială, religioasă și economică sau de abilitățile și capacitățile lor intelectuale sau fizice.

Ereditar – trăsături familiale sau biologice care se transmit genetic. O trăsătură ereditară se transmite din generație în generație, de la mamă sau tată (de la ambii) către copii.

Retard – dezvoltare lentă. O persoană cu retard mental nu asimilează informația la fel de bine, de repede, sau nu o reține la fel de ușor precum ceilalți.

Incluziune - proces prin care trebuie întreprinse toate acțiunile pentru crearea unei societăți echitabile pentru toți cetățenii . Scopul este acela de a permite fiecărei persoane,

care dorește acest lucru, să participe la viața socială, în ciuda unei situații personale sau sociale defavorizate.

Infantil – referitor la sugar și la copilul mic.

Limitări funcționale – acestea sînt dificultățile cu care se confruntă o persoană la îndeplinirea unor anumite sarcini. Totuși limitările pot fi reduse. Exemplu: o persoană care nu poate vedea suficient de bine pentru a citi, poate fi ajutată de limbajul punctat Braille. O casă sau o școală care are podelele tari și netede, rampă și uși largi este de mare ajutor pentru o persoană care se folosește de un fotoliu rulant. Bucătăria, dormitorul sau baia pot fi, de asemenea, adaptate pentru a accentua independența persoanei cu dizabilități.

Nevăzător – persoana lipsită total de vedere.

Normalizare – asigurarea posibilității persoanelor cu dizabilități intelectuale de a-și trăi viața în modul și în condițiile acceptabile pentru majoritatea celorlalți oameni.

Paralizie – Slăbiciune musculară sau pierderea abilității de a mișca un segment de corp sau întreg corpul.

Paraplegie – paralizia sau pierderea mișcărilor în ambele picioare, cauzată de boli sau traumatisme ale coloanei vertebrale (măduvei spinării).

Proteză – aparat sau piesă metalică, membru artificial (mână sau picior), ce înlocuiește o parte dintr-un organ al corpului uman sau orice alt segment al corpului. Protezarea este ramura care se ocupă de confecționarea protezelor.

Reabilitare – procesul de refacere și întrajutorare, după boală, a persoanelor cu dizabilități pentru a avea o viață cât mai firească, acasă și în comunitate.

Sindromul Down – sau (Trisomie 21) reprezintă o afecțiune cromozomială (o afecțiune din naștere, ce evoluează la copil încă din momentul concepției) cauzată de prezența unui cromozom 21 suplimentar. Cromozomii sînt corpusculi microscopici ce se dezvoltă în celulele din fiecare țesut al organismului. Sînt purtători ai caracterelor ereditare. Persoanele diagnosticate cu Sindromul Down au un anumit grad de dificultate de învățare. Gradul de dizabilitate diferă de la o persoană la alta și este imposibil de apreciat gravitatea bolii la naștere.

Terapie – „Tratamentul”, terapia fizică sau “kinetoterapia” care îmbunătățește și susține postura, mișcarea, forța, echilibrul și controlul corpului.

Terapie ocupațională – terapia care ajută o persoană cu dizabilități să deprindă activitățile utile și plăcute. Un copil poate deveni propriul său terapeut ocupațional dacă este învățat cum. Terapia ocupațională este inserată în activitățile zilnice, cum ar fi jocul, lucrul, socializarea, odihna și provocările.

Anexa 2. **Organizații care lucrează cu persoanele cu dizabilități:** **date de contact**

2.1. Organizații / Instituții de Stat:

• La nivel național:

Denumirea	Date de contact
Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova	mun. Chișinău, str. Vasile Alecsandri, 2 tel: (+373 22) 26 88 85 fax: (+373 22) 72 76 95 email: secretariat@msmps.gov.md
Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova	mun. Chișinău, str. Piața Marii Adunări Naționale nr. 1 tel: (+373 22) 22 76 20 email: mecc@mecc.gov.md
Fondul republican de susținere socială a populației	mun. Chișinău, str.Vasile Alecsandri, nr. 1, et. VI tel.: (+373 22) 28 61 92
Casa internat pentru copii cu deficiențe mintale (fete), or. Hîncești	or. Hîncești, str. Marinescu, nr. 16 tel.: (+373 269) 2 23 62; 2 42 75 fax: (+373 269) 2 53 91
Casa internat pentru copii cu deficiențe mintale (băieți), or. Orhei	or. Orhei, str. Valeriu Cupcea, nr.4 tel.: (+373 235) 2 88 71 fax: (+373 235) 2 88 73
Internatul psihoneurologic, com. Cocieri, r-nul Dubăsari	com. Cocieri, raionul Dubăsari tel.: (+373 248) 5 24 98; 5 25 90
Internatul psihoneurologic, com. Bădiceni, r-nul Soroca	com. Bădiceni, raionul Soroca tel. / fax: (+373 230) 4 12 23; 4 15 23; 3 06 20

Internatul psihoneurologic, s. Brînzeni, r-nul Edineț	satul Brînzeni, raionul Edineț tel.: (+373 246) 5 93 40; 9 33 04.
Internatul psihoneurologic, mun. Bălți	mun. Bălți, str. Veteranilor, nr. 4 tel.: (+373 231) 2 51 42 fax: (+373 231) 2 72 69
Spitalul Clinic de Psihiatrie	mun. Chișinău, str. Costiujeni, nr. 3 tel.: (+373 22) 78 63 33
Spitalul de Psihiatrie Bălți	mun. Bălți, str. Gagarin, nr. 114 tel.: (+373 231) 2 43 21

• **La nivel raional:**

Denumirea	Date de contact
Direcția de Asistență Socială și Protecția Familiei (DASPF) Bălți	mun. Bălți, str. Independenței, nr. 1 tel.: (+373 231) 2 33 33
DASPF Cahul	or. Cahul, str. Republicii, nr. 35 tel.: (+373 299) 3 39 59
DASPF Călărași	or. Călărași, str. Eminescu, nr. 19 tel.: (+373 244) 2 36 33; 2 36 23
DASPF Căușeni	or. Căușeni, str. Mateevici, nr. 9 tel.: (+373 243) 2 33 04; 2 21 33
DASPF Edineț	or. Edineț, str. Independenței, nr. 102 tel.: (+373 246) 2 22 79; 2 24 44
DASPF Florești	or. Florești, bd. Victoriei, nr. 2 tel.: (+373 250) 2 10 25
DASPF Soroca	or. Soroca, str. Independenței, nr. 8 tel.: (+373 230) 2 34 02
DASPF Fălești	or. Fălești, str. Ștefan cel Mare, nr. 50, tel.: (+373 259) 2 43 82

DASPF Nisporeni	or. Nisporeni, str. Ioan-Vodă, nr. 2 tel.: (+373 264) 2 21 80
DASPF Cantemir	or. Cantemir, str. Trandafirilor, nr. 2, tel.: (+373 273) 2 27 50
DASPF Ungheni	or. Ungheni, str. Alecsandri, nr. 40 tel.: (+373 236) 2 20 23; 2 80 76
DASPF Hîncești	or. Hîncești, str. Mihalcea Hîncu, nr. 126, tel.: (+373 269) 2 39 76
DASPF Ștefan Vodă	or. Ștefan Vodă, str. Testimițeanu, nr. 1, tel.: (+373 242) 2 25 48; 2 51 33
DASPF Telenești	or. Telenești, str. Renașterii, nr. 69 tel.: (+373 258) 2 30 56
DASPF Leova	or. Leova, str. Independenței, nr. 3 tel.: (+373 263) 2 25 48; 2 41 74; 2 44 58
DASPF Orhei	MD – 3500, or. Orhei, str-la Maxim Gorkii, nr. 13 tel. / fax: (+373 235) 2 37 15; 3 21 71
DASPF Criuleni	MD-4801, or. Criuleni, str. 31 August 1989, nr. 108 tel. / fax: (+373 248) 2 25 48; 2 21 22; 2 40 43; 2 40 82; 2 20 75
DASPF Anenii Noi	or. Anenii Noi, Piața 31 August, nr. 4, tel.: (+373 265) 2 29 86
DASPF Ialoveni	or. Ialoveni, str. Alexandru cel Bun, nr. 33, tel.: (+373 268) 2 20 47, 2 16 98
Echipe Mobilă Chișinău	or. Chișinău, Bd. Traian, nr. 23/1 tel. / fax.: (+373 22) 56 98 88 e-mail: emchishinau@gmail.com
Echipe Mobilă Orhei	or. Orhei, str-la Maxim Gorki, nr. 13, tel.: (+373 235) 2 03 45 e-mail: emorhei@gmail.com

Echipa Mobilă Telenești	or. Telenești, str. Eugen Coca, nr. 3 tel. / fax.: (+373 258) 2 11 05 e-mail: emtelenesti@gmail.com
Echipa Mobilă Edineț	or. Edineț, str. Independenței, nr. 102 tel.: (+373 246) 2 18 97 e-mail: emedinet@gmail.com
Echipa Mobilă Căușeni	or. Căușeni, str. Alexei Mateevici, nr. 9, bir. 3 tel.: (+373 243) 22 424
Echipa Mobilă Ștefan Vodă	or. Ștefan Vodă, str. N. Testemițeanu, nr. 1, of. 7 tel.: (+373 242) 22 533
Echipa Mobilă UTA Găgăuzia	or. Comrat, str. Tretiakova, nr. 36, clădirea Primăriei, et. 3, of. 7 tel.: (+373 298) 22 389
Echipa Mobilă Slobozia	s. Caragaș, r. Slobozia, str. Lenin, nr 107, tel.: (+373 533) 77 007 (oficiul din Tiraspol)
Echipa Mobilă Tiraspol	Or. Tiraspol, str. Larionov, nr. 39 – 12 tel.: (+373 533) 77 007

2.2. ONG-uri:

Denumire	Date de contact
Keystone Human Services International Moldova Association (KHSIMA)	mun. Chișinău, str. Sf. Gheorghe, nr. 20 tel: (+373 22) 92 91 98; 92 94 11 web: www.keystonemoldova.md
CCF Moldova Copil Comunitate Familie Moldova	mun. Chișinău, str. A. Pușkin, 16 nr. 5 - 6, tel. / fax. (+373 22) 23 25 28 tel. (+373 22) 24 32 26 web: www.ccfmoldova.org

Parteneriate pentru fiecare copil	mun. Chișinău, str. M. Kogălniceanu, nr. 75, bir. 3, 7 tel.: (+373 22) 23 86 69 email: office@p4ec.md
Programul educațional „Pas cu pas”	mun. Chișinău, str. Pușkin, nr. 16 tel.: (+373 22) 22 01 12; 21 27 70 tel. / fax: (+373 22) 22 01 13 e-mail: ccincilei@gmail.com
Asociația SOMATO, Bălți	mun. Bălți, str. Șevcenko, nr. 23 „A”, tel.: (+373 231) 3 45 30 www.somato.md
Centrul de intervenție precoce „Voinicel”	mun. Chișinău, str. Drumul Taberei, nr. 2/A, tel.: (+373 22) 22 49 36; 20 03 28; 20 03 27, e-mail: voinicel@usmf.md
Centrul „Speranța”	mun. Chișinău, bd Traian, nr. 12/2, ap.2 tel. / fax: (+373 22) 56 11 00; 56 81 85 e-mail: info@speranta.md web: www.speranta.md
AO „Femeia și Copilul - Protecție și Sprijin”	or. Criuleni, str. Păcii, nr. 43 tel. / fax: (+373 248) 2 18 09; 2 25 75, e-mail: grajdian@mail.ru www.fcps.md
Asociația “MOTIVAȚIE” din Moldova	mun. Chișinău, bd. Mircea cel Bătrân, nr. 48 tel. / fax: (+373 22) 66 13 93; mobil: (+373) 67300449 e-mail: office@motivation-md.org web: www.motivatie.md

Institutul pentru Drepturile Omului din Moldova	mun. Chișinău, str. Mitropolit Dosoftei, nr. 95A, tel. / fax: (+373 22) 83 84 08; 83 84 09 e-mail: info@idom.md www.idom.md
Centrul pentru Apărarea Drepturilor Pacienților și Invalizilor (CADPI)	mun. Chișinău, str. Cuza Vodă, nr. 21/1, ap. 33 tel.: (+373 22) 66 40 33 e-mail: cadpi2004@yahoo.com
Alianța ONG-urilor active în Domeniul Protecției Sociale a Copilului și Familiei (APSCF)	tel.: (+373 22) 26 06 27 e-mail: office@aliantacf.md www.aliantacf.md
Alianța Organizațiilor pentru Persoane cu Dizabilități	tel.: (+373 22) 23 42 61 e-mail: aopdmoldova@gmail.com
Asociația de Sprijin a Copiilor cu Dizabilități "PARADIS"	or. Orhei, bd. M. Eminescu, nr. 2 tel.: (+373 235) 2 14 23 e-mail: dger@mtc-or.md Pers. de contact: Claudia Grosu
Asociația Reabilitării și Integrării Sociale a Copiilor cu Paralizie Cerebrală Infantilă	mun. Chișinău str. Vasile Badiu, nr. 44A, tel. / fax: (+373 22) 46 54 72 Pers. de contact: Valentina Mamaliga
Organizația obștească pentru copii și tineret cu dereglări funcționale "STOICII"	or. Bălți str. Lîsecico, 17 tel. / fax: (+373 231) 7 96 54 stoicii@balti.iatp.md oleseatopal@yahoo.com
AiBi (Prietenii Copiilor)	mun. Chișinău, str. Calea Ieșilor 13. Of. 82 tel. / fax: (+373 22) 23 21 12 e-mail: stelavasluian@yahoo.com www.aibi.it

Organizații internaționale:

Denumirea	Date de contact
Fundația Soros-Moldova	mun. Chișinău, str. Bulgară, nr. 32 tel.: (+373 22) 27 00 31; 27 02 32; 27 40 71 fax: (+373 22) 27 05 07 e-mail: foundation@soros.md web: www.soros.md
Fondul Global pentru Femei / The Global Fund for Women/	Global Fund for Women 800 Market Street, Seventh Floor San Francisco, CA 94102, USA tel: 415.248.4800 fax: 415.248.4801 www.globalfundforwomen.org
Organizația Națiunilor Unite (ONU)	mun. Chișinău, str. 31 August, nr. 131 tel.: (+373 22) 22 00 45 fax: (+373 22) 22 00 41 http://www.md.undp.org/
Inclusion Europe	http://www.inclusion-europe.org/
Open Society Foundations	http://www.opensocietyfoundations.org/
European Association of Service Providers for Persons with Disabilities (EASPD)	Handelsstraat / Rue du Commerce 72 B- 1040 Brussels - Belgium. tel: +32(0) 2 233 77 20 info@easped.eu http://www.easped.eu/

European Disability Forum	Square de Meeus 35 1000 Brussels, Belgium Tel: +32 2 282 46 00 Fax: +32 2 282 46 09 info@edf-feph.org http://www.edf-feph.org/
Keystone Human Services International	124 Pine Street Harrisburg, PA, 17101 Phone: 717-232-7509 Toll-Free: 888-377-6504 Fax: 717-232-4597 mkreidler@keystonehumanservices.org www.keystonehumanservices.org

Bibliografie:

1. Alexandru Viorica. Manual de bune practice pentru părinții cu copiii diagnosticați cu tulburare de deficit de atenție și hiperactivitate // Fundația Centrul Educația. București, 2000.
2. Arpinte D., Baboi A., Cace S., Tomescu C., Stănescu I., Politici de incluziune socială // Calitatea Vieții XIX, nr. 3-4, 2008.
3. Bariere de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova. Studiu Sociologic// Centrul de Asistență Juridică pentru Persoane cu Dizabilități. Chișinău, 2011.
4. Chatwin Mary Ellen. Toți copiii au drepturi egale. Ghid pentru părinții copiilor cu dizabilități // World Vision Internațional, 2009.
5. Codul deontologic al jurnalistului din Republica Moldova// Chișinău, 2011.
6. Convenția ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, semnată de către Republica Moldova la 30.03.2007 și ratificată la 9 iulie 2010.
7. Diferența dintre boala mintală și dizabilitatea intelectuală. Mental Health Europe – Inclusion Europe.
8. Disabilities – From Exclusion to Equality. Realizing the rights of persons with disabilities. Handbook for Parliamentarians on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol, Nr.14, 2007.
9. Discrimination, persons with disabilities. OHCHR Report 2010 // United Nations Human Rights office of the high commissioner.
10. From Social Exclusion Towards Inclusive Human Development. National Human Development Report 2010-2011// Republic of Moldova. UNPD Moldova, 2011.
11. Guidelines for Reporting and Writing about people with disabilities, Seven Edition, RTC/IL, 2008.
12. Incluziunea persoanelor cu dizabilități pe piața muncii. Dizabilități intelectuale// București, 2010.
13. Increasing and Improving Portrayal of People with Disabilities in the Media //Fundación ONCE, 2007

14. Împreună împotriva discriminării. Exemple de bună practică din domeniul serviciilor comunitare privind copiii și tinerii cu dizabilități, România Inclusivă// Federația organizațiilor pentru persoanele cu dizabilități intelectuale, UNICEF.
15. Înțelege-mă, Ascultă-mă ..., Ghid pentru specialiștii din domeniul îngrijirii și protecției copiilor, implementat de Asociația SOMATO. Bălți, 2011.
16. Mediatizarea de către posturile de televiziune din Republica Moldova a grupurilor social-defavorizate// Editat de Fundația Soros-Moldova. Chișinău, noiembrie, 2011.
17. Oportunități egale, incluziune și protecție socială a persoanelor cu dizabilități. Monitor Social, Nr. 4, august 2010// IDIS „Viitorul” – Chișinău.
18. People with intellectual disabilities can decide more by themselves. How family members and professionals can promote self-advocacy? // Edited by European Platform of Self-Advocates.
19. Percepțiile populației despre discriminarea diferitor grupuri social-defavorizate// Studiu editat de Fundația Soros-Moldova. Chișinău, 2010
20. Protecția socială a persoanelor cu dizabilități: dimensiuni naționale și internaționale// Materialele Conferinței Internaționale. Chișinău – 2008.
21. Rights, not charity: Guidelines towards an inclusive society and a positive difference in the lives of Maltese and Gozitan disabled people//National Commission Persons with Disability, 2007
22. Silver H., Social exclusion and social solidarity: three paradigms, International Labour Review, vol. 133, nr. 5-6 – 1994.
23. START: Simple toolkit for advocacy research techniques (person with intellectual disability). Sharing skills, Changing lives. VSO 2004, Rwanda.
24. The Invisible People: A practical guide for journalists on how to include persons with disabilities //The Secretariat of the African Decade of Persons with Disabilities
25. Tolerance: the threshold of peace. A teaching / learning guide for education for peace, human rights and democracy (Preliminary version) // UNESCO, 1994

”Uniunea Europeană este formată din 28 state membre, care au decis să-și unească treptat abilitățile, resursele și destinele. Împreună, pe parcursul unei perioade de 50 de ani de extindere, ele au creat o zonă de stabilitate, democrație și dezvoltare durabilă, menținând în același timp diversitatea culturală, toleranța și libertățile individuale.

Uniunea Europeană este decisă să împărtășească realizările și valorile sale cu țările și oamenii din afara frontierelor sale”.

Comisia Europeană este organismul executiv al Uniunii Europene.

Date de contact:

Keystone Moldova
str. Sfântul Gheorghe 20
Chișinău, Republica Moldova, MD-2001
Tel./fax /+37322/ 92 91 98, 54 35 60

khsima@keystonehumanservices.org, www.keystonemoldova.md

